

**Crna Gora:
Projekat rekonstrukcije
magistralnih puteva
M-2 dionica Tivat Jaz**

**Okvir za otkup zemljišta i
preseljenje (LARF)**

Pripremljeno za:
Evropsku banku za obnovu i razvoj
(EBRD)

Jul 2020.

Sadržaj

Sadržaj.....	2
Spisak skraćenica.....	4
Rezime.....	5
1. Uvod.....	7
1.1 Uvod.....	7
1.2 Pregled projekta.....	9
1.3 Potreba za realizacijom Projekta.....	11
1.4 Planirane projektne aktivnosti i kontekst namjene zemljišta.....	11
1.5 Potreba za izradom LARF/LARP.....	12
1.6 Struktura izvještaja.....	13
2. Pregled posjeda i subjekata pod uticajem projekta.....	13
2.1 Uvod.....	13
2.2 Elaborati eksproprijacije.....	14
2.3 Rezultati socio-ekonomskog istraživanja (SES).....	15
2.4 Pregled zemljišta, posjeda i subjekata pod uticajem Projekta.....	18
2.5 Nedostaci u podacima i razumijevanju uticaja raseljavanja.....	22
2.6 Dopuna nedostajućih podataka.....	22
3. Zakonski i politički okvir za otkup zemljišta i raseljavanje.....	23
3.1 Nacionalni pravni i politički okvir.....	23
3.2 Proces eksproprijacije u Crnoj Gori.....	24
3.3 Zahtjevi koji se odnose na pitanja eksproprijacije.....	25
3.4 Zahtjevi EBRD.....	26
3.5 Analiza razlika između nacionalnog zakonodavnog okvira i propisa EBRD.....	27
3.6 Trenutni status procesa eksproprijacije.....	30
4. Principi koji se odnose na pitanja preseljenja.....	30
4.1 Principi.....	30
4.2 Realizacija procesa eksproprijacije.....	31
5. Ispunjavanje uslova za nadoknadu i pomoć i matrica odgovornosti (uključujući preliminarnu matricu odgovornosti).....	31
5.1 Ispunjavanje uslova za nadoknadu i pomoć.....	31
5.2 Prava na nadoknadu.....	35
5.3 Okvirna matrica prava na nadoknadu.....	41
6. Konsultacije, objavljivanje informacija i upravljanje žalbenim mehanizmom.....	45
6.1 Konsultacije i objavljivanje informacija.....	45
6.2 Žalbeni mehanizam.....	48
7. Monitoring, evaluacija i izvještavanje.....	49
7.1 Monitoring.....	49
7.2 Izvještavanje.....	51
7.3 Završna revizija.....	51
8. Odgovornosti po pitanju implementacije aktivnosti i troškovi.....	52
8.1 Odgovornosti po pitanju implementacije aktivnosti.....	52
8.2 Implementacija aktivnosti.....	53
8.3 Troškovi implementacije aktivnosti.....	58
9. Aneksi.....	61

Lista slika

Slika 1: Predložena trasa puta	9
Slika 2: Najgušće naseljene oblasti u PAA	12

Lista tabela

Tabela 1: Raspored faza izvođenja radova.....	10
Tabela 2: Pregled parcela koje će biti predmet eksproprijacije i vlasničke strukture	15
Tabela 3: Domaćinstva.....	17
Tabela 4: Privredni subjekti	18
Tabela 5: Uticaji eksproprijacije.....	18
Tabela 6: Zakoni koji se odnose na fizičko i ekonomsko preseljenje u Crnoj Gori	23
Tabela 7: Analiza razlika između nacionalnog zakonodavnog okvira i propisa EBRD	28
Tabela 8: Kategorije lica koji ispunjavaju uslove za nadoknadu i pomoć.....	32
Tabela 9: Lica koja su pod uticajem projekta	33
Tabela 10. Postupak obračuna iznosa nadoknade za nepokretnosti, u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji.....	37
Tabela 12: Dosadašnje aktivnosti po pitanju angažovanja zainteresovanih strana	45
Tabela 13: Ulazni i izlazni indikatori i indikatori ishoda koji će biti predmet monitoringa.....	49
Tabela 14: Odgovornosti po pitanju implementacije	52
Tabela 15: Raspored implementacije aktivnosti	54
Tabela 17: Privremena pomoć – indikativni troškovi.....	59
Tabela 18: Pomoć za uspostavljanje izvora prihoda i potencijalni troškovi	60
Tabela 19: Dodatni troškovi koji će biti uključeni u budžet u okviru LARP	60

Spisak skraćenica

Skraćenica	Značenje
KO	Katastarska opština
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
EIB	Evropska investiciona banka
ESIA	Procjena uticaja na životnu sredinu i društveno okruženje
ESP 2014	Politika zaštite životne sredine i socijalna politika, 2014
GRM	Žalbeni mehanizam
HH	Domaćinstvo
LARF	Okvir za otkup zemljišta i preseljenje
LARP	Plan za otkup zemljišta i preseljenje
NTS	Netehnički rezime
PAPs	Ljudi pogođeni projektom
PIU	Jedinica za implementaciju projekta (u okviru UZS)
UR5	Uslov realizacije 5 za Otkup zemljišta, prinudno raseljavanje i izmještanje poslovnih aktivnosti
UZN	Uprava za nekretnine Crne Gore
RoW	Pojas eksproprijacije
SEP	Plan angažovanja zainteresovanih strana
SES	Socio-ekonomsko istraživanje
UZS	Uprava za saobraćaj Crne Gore

Rezime

Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) razmatra obezbjeđivanje finansijskih sredstava Upravi za saobraćaj Crne Gore (UZS), za podršku u realizaciji projekta rekonstrukcije i modernizacije magistralnog puta M2, dionica od Tivta do Jaza (u daljem tekstu: Projekat). Kao rezultat gorenavedenih aktivnosti, potrebno je da Projekat u fazi izvođenja i korišćenja rekonstruisanog puta bude usklađen sa Politikom zaštite životne sredine i socijalnom politikom EBRD (2014), odnosno da bude usklađen sa pripadajućim Uslovima realizacije projekta (UR). To uključuje UR5: Otkup zemljišta, prinudno raseljavanje i izmiještanje poslovnih aktivnosti.

Ovaj dokument predstavlja Okvir za otkup zemljišta i preseljenje (LARF). U ovom dokumentu su predstavljene informacije o prethodno realizovanim aktivnostima po pitanju eksproprijacije zemljišta, angažovanja zainteresovanih strana i studijâ procjene uticaja, pri čemu je takođe dat predlog procesa za izradu Plana za otkup zemljišta i raseljavanje (LARP), u skladu sa zahtjevima definisanim u UR5. Takođe, u okviru ovog dokumenta su identifikovani postojeći nedostaci, pri čemu je dat detaljan opis budućih aktivnosti po pitanju angažovanja zainteresovanih strana, izrade studija, pregovora i sistema žalbenog mehanizma koji će imati za cilj da omoguće realizaciju procesa eksproprijacije u skladu sa uslovima i zahtjevima EBRD.

U skladu sa crnogorskim Zakonom o eksproprijaciji, proces eksproprijacije za ovu vrstu projekata započinje izradom elaborata eksproprijacije, a na osnovu dostupnih sekundarnih podataka, nakon čega se donosi odluka o utvrđivanju javnog interesa. Nakon donošenja odluke o utvrđivanju javnog interesa, Uprava za nekretnine (UZN) je obavezna da svim domaćinstvima (HH) i privrednim subjektima, koji su pod uticajem projekta, dostavi zvanična obavještenja u kojima je definisan obim eksproprijacije i predloženi iznos kompenzacije. Nakon završetka gorenavedene faze, može se sprovesti detaljan popis stanovništva i imovine, kako bi se identifikovala imovina, vlasnici i korisnici koji nisu obuhvaćeni Elaboratom eksproprijacije. U toku ovog procesa, u saradnji UZN i UZS, biće potrebno realizovati dodatne konsultacije sa lokalnim stanovništvom koje je pod uticajem projekta (PAP). Ovaj proces će obuhvatiti popis stanovništva, popis imovine, objavljivanje matrice odgovornosti, pregovore i saslušanja stranaka u UZN povodom eksproprijacije. Navedenim aktivnostima je obuhvaćen proces koji se zasniva na kombinaciji objavljivanja informacija, pregovaranja, postizanja dogovora i implementacije rezultata gorenavedenih aktivnosti, pri čemu ovaj proces može iziskivati primjenu dodatnih mjera, kako bi se ispunila očekivanja EBRD u skladu sa zahtjevima definisanim u UR5.

Aktivnosti koje su realizovane za potrebe Projekta u dosadašnjoj fazi obuhvataju izradu Elaboratâ eksproprijacije, koji su je urađeni sa ciljem utvrđivanja površina parcela, vrsta zemljišta i identifikovanja vlasnika zemljišta. Elaboratima eksproprijacije je utvrđeno da je potrebno izvršiti eksproprijaciju na cca 661 parcele, od kojih su 424 u vlasništvu fizičkih lica, a 112 u vlasništvu privrednih subjekata (Tabela 2). Pored toga, 125 parcela je u vlasništvu države i lokalnih samouprava. S tim u vezi, eksproprijacija podrazumijeva otkup 16,89 hektara zemlje, od čega je 36% u privatnom vlasništvu, 36% u vlasništvu privrednih subjekata, dok je ostatak u vlasništvu države. Pored toga, tokom socio-ekonomskog istraživanja su prikupljeni polazni podaci i identifikovani uticaji do kojih može doći usljed preseljenja. Zvanična odluka da je Projekat predmet javnog interesa, objava krajnjeg datuma za sticanje prava na kompenzaciju i objavljivanje podataka iz Elaboratâ eksproprijacije je trenutno u fazi realizacije, a detaljan popis stanovništva i imovine će biti sproveden radi potvrđivanja podataka i dopune nedostajućih podataka.

Značajan dio ekspropriisanog zemljišta uključivaće male površine zemljišta koje je udaljeno od kuća, poslovnih objekata i imovine koja je potrebna za sticanje sredstava za život. Ne očekuje se da će planirana eksproprijacija imati značajan uticaj na vlasnike i korisnike posjeda. Za potrebe sprovođenja

socio-ekonomskog istraživanja, tim konsultanata je identifikovao 102 privredna subjekta i 106 domaćinstava (HH) koji se nalaze na udaljenosti od 50 metara od postojećeg puta, a koji mogu biti značajno pogođeni eksproprijacijom. Prema podacima koji su trenutno dostupni, očekuje se da će biti sprovedeno fizičko preseljenje samo dva domaćinstva, premda postoji mogućnost da će još neka domaćinstva i/ili privredni subjekti zahtijevati fizičko preseljenje ili preseljenje poslovnih aktivnosti onda kada se jasno definiše značaj uticaja kroz cenzus i popis imovine, a na osnovu odobrenog Glavnog projekta i odluke o utvrđivanju javnog interesa.

Određene grupe subjekata mogu biti osjetljivije na uticaje izazvanim eksproprijacijom, što je uslovljeno njihovim pojedinačnim socio-ekonomskim karakteristikama, uključujući 8% domaćinstava i 39% privrednih subjekata za koje je, do ovog trenutka, utvrđeno da oni nisu vlasnici kuće u kojoj žive ili poslovnog objekta u kom obavljaju svoje poslovne aktivnosti. Pored domaćinstava koja iznajmljuju svoje kuće ili žive na imanjima koja su u vlasništvu njihovih porodica (8%), i domaćinstava koja imaju neformalni smještaj (žive na imanjima koja su u državnom vlasništvu) (1%), ostale osjetljive grupe obuhvataju:

- Domaćinstva koja su korisnici socijalne pomoći (5%);
- Domaćinstva u kojima je žena glava porodice (1%);
- Romska domaćinstva nastanjena preko puta aerodroma (2%);
- Domaćinstva koja primaju penziju (33%)¹;
- Domaćinstva koja imaju više od 7 članova porodice (6%);
- Domaćinstva u kojima glava porodice nema završenu srednju školu (25%);
- Domaćinstva koja žive u iznajmljenim kućama/stanovima (2%) ili domaćinstva koja žive na zemljištu koje je u vlasništvu šire porodice (6%);
- Domaćinstva koja nemaju formalni smještaj (1%)².

Neka domaćinstva su takođe prepoznala poteškoće po pitanju njihovog punog učešća u procesu eksproprijacije, i to usljed bolesti ili lošeg zdravlja (2%), izazova koji se odnose na radne obaveze (6%), velike vjerovatnoće da će biti odsutni u vrijeme eksproprijacije (1%) ili zbog lošeg prethodnog iskustva (1%)³. Takođe, postoji mogućnost da će biti potrebno da UZS/UZN angažuju dodatne kapacitete kako bi realizovali proces preseljenja koji je u skladu sa nacionalnim zakonom i zahtjevima EBRD, a koji obuhvata efikasnu primjenu, dokumentovanje i monitoring procesa angažovanja zainteresovanih strana koje su pod uticajem projekta, kao i pregovore po navedenim pitanjima, kompenzaciju i efikasni žalbeni mehanizam.

Nakon objave odluke o utvrđenom javnom interesu i krajnjeg datuma za sticanje prava na kompenzaciju, predlažu se sledeće aktivnosti u cilju pripreme LARP koji će biti usaglašen sa svim definisanim zahtjevima i standardima:

1. Sprovođenje popisa i istraživanja kako bi se identifikovala imovina, vlasnici i korisnici posjeda, kao dodatak licima koja su identifikovana u elaboratima eksproprijacije;
2. Dodatna socio-ekonomska istraživanja, ukoliko bude potrebno;
3. Procjena od strane ovlašćenog tijela;
4. Konsultacije, objavljivanje informacija i učešća PAP;
5. Definisane matrice odgovornosti za nadoknadu i podršku;
6. Izrada LARP.

¹ Napomena: Pitanje koje je adresiralo glavni izvor prihoda u domaćinstvu.

² Napomena: Podaci predstavljaju rezultat SES koji je realizovan u zoni od 50m sa lijeve i desne strane postojećeg puta, među ukupno 98 domaćinstava, realizovanog u februaru 2020. godine.

³ Napomena: U odnosu na 15,8% ispitanika koji smatraju da će imati poteškoće po pitanju punog učešća u procesu eksproprijacije. Jul 2020. godine

1. Uvod

1.1 Uvod

Ovaj dokument predstavlja Okvir za otkup zemljišta i preseljenje (LARF) koji je definisan za potrebe projekta Rekonstrukcija magistralnih puteva Crne Gore: Tranša 3 – Tivat-Jaz. LARF je pripremljen od strane kompanije Earth Active, u saradnji sa E3 Consulting, a sve za potrebe UZS. U ovom dokumentu je dat pregled svih aktivnosti koje su do sada realizovane od strane UZS i Uprave za nekretnine Crne Gore (UZN) po pitanju procesa koji je definisan Zakonom o eksproprijaciji za projekte za koje je utvrđen javni interes i ujedno opisuje dodatne aktivnosti koje su realizovane po pitanju prikupljanja podataka i konsultacija koje su sprovedene istovremeno, a koje su činile sastavni dio izrade Studije procjene uticaja na životnu sredinu i društveno okruženje (ESIA). Dodatno, u ovom dokumentu su predstavljene aktivnosti koje je potrebno realizovati kako bi se definisao Plan za otkup zemljišta i preseljenje (LARP), koji će biti usaglašen sa Uslovom realizacije (UR) 5, definisanim od strane EBRD.

Početne aktivnosti su realizovane u skladu sa crnogorskim zakonodavnim okvirom, pri čemu se sprovode i dodatne aktivnosti kako bi se postigla usaglašenost projekta sa Politikom zaštite životne sredine i socijalnom politikom 2014 (ESP 2014) koju propisuje EBRD. Dodatno, dopunske aktivnosti se realizuju kako bi se osigurala usaglašenost sa UR5 – Otkup zemljišta, prinudno raseljavanje i izmiještanje poslovnih aktivnosti. LARF pruža pregled očekivanih uticaja u pogledu izmiještanja poslovnih aktivnosti, koji su povezani sa Projektom. Ovim dokumentom su definisani principi koje je potrebno primijeniti u pogledu kompenzacije i raseljavanja, kao i odgovornosti sa ciljem da se osigura da nijedan subjekt pod uticajem Projekta neće imati finansijske probleme usljed realizacije Projekta. Takođe, LARF obuhvata i žalbeni mehanizam koji će biti na raspolaganju licima čiji će posjedi biti predmet eksproprijacije, na način da zainteresovane strane mogu iznijeti svoja pitanja i žalbe, tj. navedeni mehanizam je usmjeren na rješavanje definisanih problema.

Detaljni LARP će biti naknadno urađen u skladu sa ovim dokumentom (LARF), i to kada budu poznati svi detalji po pitanju planiranih projektnih aktivnosti. Izrada LARP je trenutno planirana za treći kvartal 2020. godine (vidi Poglavlje 8), međutim postoji mogućnost da će biti ova aktivnost biti realizovana kasnije zbog ograničenja prouzrokovanih pandemijom COVID-19. Dok LARF definiše planirani pristup po pitanju projektnih aktivnosti, procesi, odgovornosti i nadležnost po pitanju kompenzacije u procesu eksproprijacije i raseljavanja, LARP će obuhvatiti više detalja o vlasničkoj strukturi posjeda, prirodi uticaja do kojih će doći usljed raseljavanja, odnosno pojedincima koji će biti pod uticajem eksproprijacije. Navedenim planom će biti obuhvaćeni i rezultati dodatnih istraživanja koja će biti realizovana u toku naredne faze Projekta, a sve sa ciljem boljeg razumijevanja obima i prirode uticaja koji se odnose na izmještanje poslovnih aktivnosti i fizičko preseljenje, kao i posljedica koje će ovi uticaji imati na PAP. Takođe, LARF definiše niz aktivnosti koje treba da omoguće prevazilaženje razlika koji postoji između zahtjeva i regulative na nacionalnom nivou i zahtjeva koji su definisani UR5, propisanim od strane EBRD, a koji imaju za cilj:

- Da se izbjegne prinudno preseljenje, ili u slučajevima kada ga nije moguće izbjeći, da se prinudno preseljenje svede na najmanju moguću mjeru, na način što će se iscrpiti sva alternativna projektna rješenja, gdje god je to moguće;
- Da ublaži negativne društvene i ekonomske uticaje izazvane eksproprijacijom ili ograničavanjem korišćenja i pristupa zemljištu i posjedima koji su u vlasništvu lica pogođenih projektom, i to na sledeći način: I) pružanjem nadoknade za gubitak posjeda po cijeni koja odgovara troškovima potpune zamjene imovine; i II) osiguravanjem uslova u kojima će se preseljenje sprovesti uz odgovarajući proces objavljivanja informacija, konsultacija i informisanog učešća pogođenih strana;
- Da se sredstva za život i životni standard raseljenih osoba vrate na isti nivo kao što je bio

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

slučaj prije početka projekta, ili da se, gdje je moguće, osiguraju uslovi za poboljšanje životnih uslova u odnosu na standard života koji su imali prije raseljavanja;

- Da se poboljšaju životni uslovi među fizički raseljenim licima putem pružanja odgovarajućeg smještaja, uključujući osiguravanje prava na posjed na mjestu preseljenja, gdje god je to moguće;

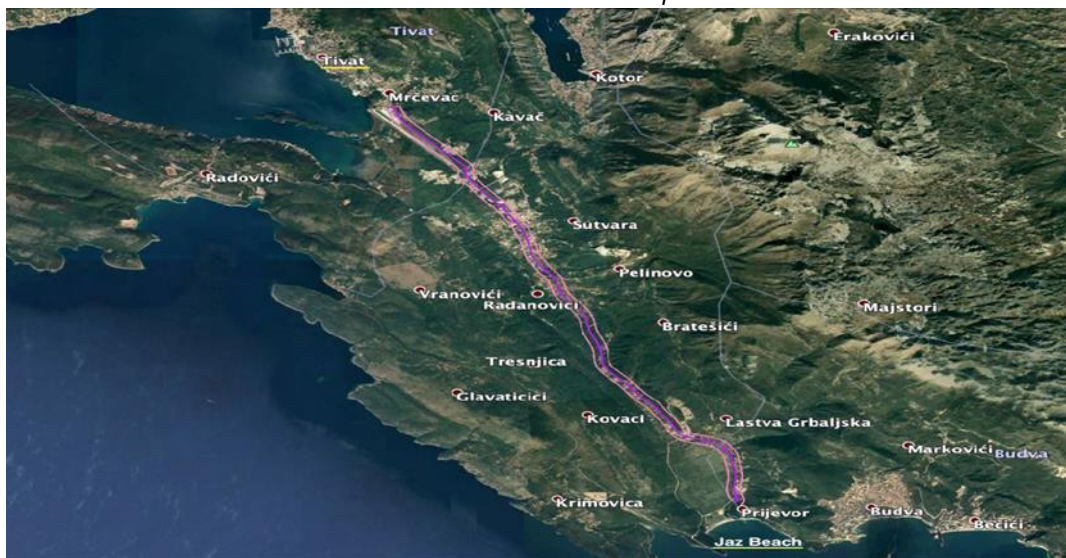
Kako bi se osiguralo potpuno razumijevanje ovog dokumenta, potrebno je konsultovati sledeću projektnu dokumentaciju:

- Studija procjene uticaja na životnu sredinu i društveno okruženje (ESIA)
- Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP)

1.2 Pregled projekta

Ovaj projekat će obuhvatiti rekonstrukciju i širenje dionice magistralnog puta od Tivta do Jaza (magistralni put M-2), i to na dionici koja se proteže od tačke koja se nalazi na cca 100m od ulaza na Aerodrom Tivat do krajnje tačke raskrsnice ka Jazu, koja se nalazi sjeverno od Budve. Projektom će biti obuhvaćeno širenje postojećeg puta sa dvije na četiri kolovozne trake (po dvije kolovozne trake u oba smjera), uz izgradnju razdjelnog ostrva širine 2m, trotoara širine 2m i zelenog pojasa. Pored toga, biće urađena rekonstrukcija sedam mostova, četiri propusta i jednog pješačkog mosta, dok će biti izgrađeno 11 novih kružnih tokova. Takođe, biće urađena rekonstrukcija dva postojeća kružna toka. Najveća širina rekonstruisanog puta će biti cca 20m. U okviru sekcije između Radanovića i Tivta trasa puta će se razlikovati od postojeće trase, dok nova trasa puta prolazi kroz zemljište u državnom vlasništvu (pogledati ESIA za više informacija). Projekat se realizuje na teritoriji tri opštine u južnom regionu Crne Gore, i to na teritoriji opštine Budva, Kotor i Tivat, odnosno u naseljima koja pripadaju navedenim opštinama, a koja se nalaze pored magistralnog puta M-2. Eksproprijacija će se vršiti u sledećih 20 katastarskih opština (KO): Prijedor I Prijedor II (opština Budva), Dub, Glavati, Gorovići, Kavač, Kovači, Kubasi, Lješevići, Nalježići, Pelinovo, Pobrđe, Prijeradi, Šišići, Sutvara, Vranovići, Lastva, Privredna zona (opština Kotor), Mrčevac i Đuraševići (opština Tivat). Predloženu trasu projektovanog puta prikazuje Slika 1.

Slika 1: Predložena trasa puta

Očekuje se da će radovi započeti 2021. godine i da će trajati oko 24 mjeseca, međutim, kašnjenja su moguća imajući u vidu ograničenja izazvana pandemijom COVID-19. Nije planirano izvođenje radova tokom ljetnjih mjeseci (jun, jul, avgust) kako bi se izbjeglo stvaranje dodatnog saobraćajnog opterećenja i ometanje lokalnih zajednica u projektnoj oblasti. Građevinski radovi će se izvoditi u periodu između 09:00h i 17:00h (osim u slučajevima kada bude potrebno napraviti izuzetke), dok će lokalnim privrednim subjektima biti obezbijeđen pristup u toku cijelog perioda izvođenja radova. Radnici koji će raditi na izgradnji puta će biti smješteni u okolnim gradovima, pa stoga neće biti potrebe za zauzimanjem dodatnih površina za potrebe uspostavljanja kampova za radnike. Prijemno-otpremne zone i pozajmišta, itd. će se nalaziti u zoni obuhvaćenoj eksproprijacijom, pa se stoga ne očekuje dodatna eksproprijacija za ove potrebe. Radovi će se izvoditi u 3 faze, koje će biti organizovane na sledeći način:

Tabela 1: Plan faza izgradnje

Faza 1	Izgradnja novih dionica puta, uključujući mostove. Saobraćaj će nastaviti da se odvija duž postojećeg puta.
Faza 2	Saobraćaj će biti preusmjeren na dionice puta izgrađene u toku Faze 1. Zbog ograničene širine kolovoza i u cilju što manjeg remećenja saobraćaja, saobraćaj će se odvijati jednom trakom naizmjenično i biće regulisan signalizacijom u toku ove faze. Istovremeno će se odvijati rušenje postojećeg puta i izgradnja preostalih dionica.
Faza 3	Postavljanje ivičnjaka, zaštitnih ograda i ograde za pješake. Postavljanje završnog sloja kolovozne konstrukcije.

1.3 Potreba za realizacijom Projekta

Postojeća kolovozna konstrukcija ne ispunjava uslove protoka saobraćaja tokom ljetnje sezone, kada je broj vozila na predmetnoj dionici dvostruko veći od broja vozila tokom zime, te često nastaju velike saobraćajne gužve. Pored toga, u toku zimskog perioda često dolazi do plavljenja u projektnoj oblasti, što nekad dovodi i do neprohodnosti predmetne dionice. Imajući u vidu da je predviđen značajan rast broja vozila na putevima u Crnoj Gori u nastupajućem periodu⁴, Vlada Crne Gore je definisala politiku koja se odnosi na glavna unaprjeđenja koja je potrebno realizovati kako bi se smanjile gužve u saobraćaju i stopa saobraćajnih nezgoda na putevima u državi.

Predloženi projekat rekonstrukcije puta je usklađen sa Vladinom politikom. Pored toga, imajući u vidu da tokom prethodnih godina nisu realizovane značajnije aktivnosti na rekonstrukciji i modernizaciji predmetne dionice puta M2, već su samo realizovane manje popravke duž kraćih dionica puta u sklopu redovnog održavanja puta, trenutne okolnosti i stanje puta iziskuju modernizaciju/rekonstrukciju. Više detalja o potrebi realizacije Projekta je predstavljeno u ESIA studiji koja je urađena za potrebe predmetnog Projekta.

1.4 Planirane projektne aktivnosti i kontekst namjene zemljišta

Predložena rekonstrukcija puta će biti realizovana na dionici koja se proteže 100m od ulaza na Aerodrom Tivat do postojeće raskrsnice ka Jazu, koja se nalazi sjeverno od Budve. Navedena dionica se proteže preko teritorije tri opštine, Budva, Kotor i Tivat, pri čemu se na ovom području nalazi 20 katastarskih opština (KO) u kojima će biti sprovedena eksproprijacija.

Predmetne katastarske opštine su:

Opština Budva: Prijedor I i Prijedor II

Opština Kotor: Dub, Glavati, Gorovići, Kavač, Kovači, Kubasi, Lješevići, Nalježići, Pelinovo, Pobrđe, Prijeradi, Šišići, Sutvara, Vranovići, Lastva, Privredna zona

Opština Tivat: Mrčevac i Đuraševići

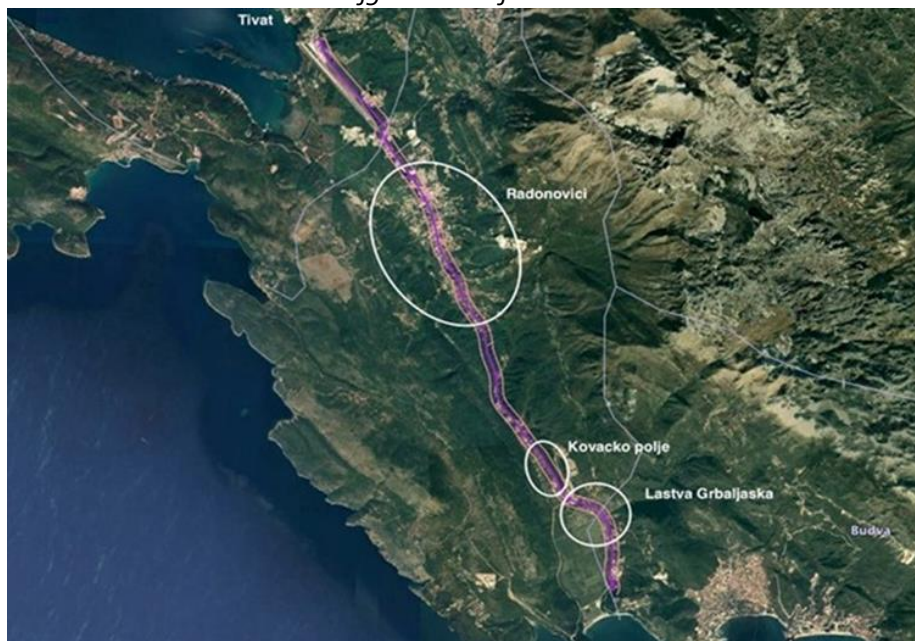
Najgušće naseljene oblasti u oblasti pod uticajem projekta (PAA) su Radanovići, Lastva Grbaljska i Kovačko Polje (vidi Sliku 2 na kojoj je prikazana mapa najgušće naseljenih oblasti u PAA). Uticaji na društveno okruženje usljed proširenja puta, postojaće unutar i izvan ovog područja zahvata puta, a biće najznačajniji za objekte u okviru 50 metara sa svake strane novog putnog zahvata. Na većini lokacija površina zahvata puta koja se odnosi na zemljišni prostor prostire se do 10 metara izvan trenutne oblasti oko puta, osim na lokacijama kružnih tokova gdje će se koristiti dodatne površine zemljišta. Pored toga, na dionici koja se proteže od Aerodroma Tivat i Radanovića, trasa puta će odstupiti od postojeće trase, međutim ta dionica puta će prolaziti preko zemljišta koje je u državnom vlasništvu (za više informacija pogledati ESIA). Uticaji na društveno okruženje usljed proširenja puta će se dogoditi unutar i izvan gorenavedene površine zahvata puta, pri čemu će predmetni uticaji biti najizraženiji u zoni od 50m sa obje strane puta⁵. Trenutno je oko 45% oblasti pod uticajem projekta značajno modifikovano aktivnostima samog društva (tj. industrijski objekti, poljoprivredno zemljište, voćnjaci, itd.). Preostali dio područja pokriven mediteranskim grmljem, pri čemu su zastupljeni i predjeli listopadnih gustih šuma, obalnih šuma i vegetacije duž vodotoka.

⁴ SWECO (2019) Otpornost crnogorske putne mreže na klimatske promjene: Strategija i akcioni plan klimatske otpornosti. Klijent: EBRD.

⁵ Oblast pod uticajem projekta (PAA) je definisana od strane konsultanata koji su angažovani za potrebe izrade ESIA studije, i to u opsegu od 150m sa obje strane puta. Očekuje se da će uticaji na društveno okruženje biti najizraženiji u zoni od 50m sa obje strane puta, pa je stoga socio-ekonomsko istraživanje sprovedeno u gorenavedenom užem koridoru.

Eksproprijacija će se većinom odnositi na male parcele duž puta. Neki stambeni objekti će biti pod uticajem projekta, dok će neki vlasnici posjeda biti pod uticajem projekta usljed npr. gubitka parking prostora i prateće infrastrukture. Poljoprivreda ima sve manji značaj u ovoj oblasti, pri čemu mali broj domaćinstava i dalje zavisi od poljoprivrednih aktivnosti u pogledu ostvarivanja prihoda i sticanja sredstava za život. Međutim, izmiještanje elemenata mreža javnog snabdijevanja može izazvati privremene smetnje među zainteresovanim stranama koje su pod uticajem projekta.

Slika 2 – Najgušće naseljene oblasti u PAA

1.5 Potreba za izradom LARF/LARP

Proces eksproprijacije u Crnoj Gori je definisan Zakonom o eksproprijaciji i pripadajućom odlukom o utvrđivanju javnog interesa (odluka koju donosi Vlada Crne Gore). Predlog za utvrđivanje javnog interesa mora obuhvatiti informacije o: posjedima koji će biti predmet eksproprijacije; namjeni eksproprijacije; kao i druge informacije koje su značajne za utvrđivanje javnog interesa, pri čemu ove informacije Vladi Crne Gore dostavlja nosilac projekta, a u saradnji sa nadležnim organom upravljanja (UZN). Pored toga, zbog činjenice da EBRD razmatra finansiranje predmetnog Projekta, potrebno je da se pokaže da će Projekat biti realizovan u skladu sa Politikom zaštite životne sredine i socijalnom politikom (2014) EBRD i pripadajućim UR. Predmetni Uslovi realizacije obuhvataju UR5: Otkup zemljišta, prinudno raseljavanje i izmještanje poslovnih aktivnosti. Ovaj projekat je klasifikovan kao projekat kategorije 'A'⁶ od strane Banke, djelimično jer će biti potrebna eksproprijacija koja će dovesti do izmještanja poslovnih aktivnosti i fizičkog preseljenja. Stoga, Banka zahtijeva izradu i sprovođenje formalizovanog i participativnog Plana za otkup zemljišta i preseljenje, a koji će biti usaglašen sa UR5.

Proces eksproprijacije, u skladu sa nacionalnom legislativom, je u toku. Utvrđen je javni interes, kao i krajnji rok za sticanje prava na nadoknadu, dok cenzus i detaljni popis imovine još uvijek nisu realizovani. U ovom dokumentu su jasno definisani svi koraci u pogledu izrade kompletnog LARP, u odnosu na trenutnu situaciju, koja je uslovlila da u ovom trenutku bude definisan LARF, a ne LARP.

⁶ Moglo bi potencijalno dovesti do značajnih negativnih uticaja na životnu sredinu i/ili društvo u budućnosti, pri čemu tokom kategorizacije uticaja nije moguće sprovesti tačnu identifikaciju i procjenu očekivanih uticaja, pa stoga navedeni uticaji iziskuju primjenu formalizovanog i participativnog procesa procjene uticaja na životnu sredinu i društveno okruženje.

1.6 Struktura izvještaja

Ovaj LARF se sastoji od 7 glavnih poglavlja i brojnih priloga, organizovanih na sledeći način:

Poglavlje 1. Uvod, Pregled projekta i namjene zemljišta	Pruža pregled Projekta i LARF, kao i pregled sadržaja dokumenata.
Poglavlje 2. Pregled posjeda i subjekata koji su pod uticajem projekta	U ovom poglavlju je predstavljeno trenutno razumijevanje u odnosu na domaćinstva i privredne subjekte koji su pod uticajem Projekta, razumijevanje uticaja koji se odnose na preseljenje i sredstva za život domaćinstava i privrednih subjekata, koji su pod uticajem projekta, kao i pregled predloženih dodatnih studija.
Poglavlje 3. Pravni okvir i politike koje definišu otkup zemljišta i raseljavanje	Opisuje pravni okvir, standarde i zahtjeve koji se odnose na predmetni Projekat, kao i razlike između nacionalnog zakonodavnog okvira i zahtjeva koje propisuje EBRD. U ovom poglavlju je opisan i status procesa eksproprijacije, kao i generalni pristup koji će se primjenjivati kako bi se postigla usaglašenost sa UR5.
Poglavlje 4. Principi raseljavanja	U ovom poglavlju je stavljen akcenat na principe koje je potrebno primijeniti u kontekstu raseljavanja i procesa eksproprijacije.
Poglavlje 5. Okvir nadležnosti i odgovornosti	Pruža pregled trenutnog razumijevanja odgovornosti, obima svih uticaja koji se odnose na preseljenje, kao i načine kompenzacije i podrške koje su predložene za svaku od mogućnosti koja je predstavljena u okvirnoj matrici odgovornosti.
Poglavlje 6. Konsultacije, objavljivanje informacija i žalbeni mehanizam	Ovo poglavlje se odnosi na trenutni status po pitanju konsultacija, objavljivanja informacija i upravljanja žalbenim mehanizmom u okviru Projekta.
Poglavlje 7. Monitoring, procjena i izvještavanje	U ovom poglavlju je dat predlog indikatora koji se odnose na monitoring, procedure izvještavanja, kao i planovi koji se odnose na eksternu završnu reviziju procesa raseljavanja.
Poglavlje 8. Odgovornost i troškovi implementacije	U ovom poglavlju su objedinjene predložene aktivnosti, raspored i odgovornosti koje se odnose na LARF, pregled troškova kompenzacija i mjera podrške i istaknute aktivnosti koje je potrebno sprovesti u narednom periodu.
Poglavlje 9. Prilozi	Obuhvata sledeće priloge: Materijal za informisanje o SES, Rezultati SES istraživanja među domaćinstvima, i Rezultati SES istraživanja među privrednim subjektima

2. Pregled posjeda i subjekata pod uticajem projekta

2.1 Uvod

Planiranje procesa eksproprijacije zemljišta i raseljavanja zahtijeva razumijevanje vrste, nivoa i značaja uticaja na preseljenje i životni standard, koji nastaju kao posledica procesa eksproprijacije zemljišta i istovremeno razumijevanje različitih načina na koje će Projekat uticati na različite grupe ljudi. Standardi EBRD se upravo odnose na ove posebne uticaje na grupe u smislu osjetljivosti pojedinih grupa, koji mogu biti dodatno izraženi usljed procesa preseljenja ili koji mogu nastati kao posledica preseljenja. U tom smislu, UR5 zahtijeva ciljane mjere podrške za ublažavanje posebnih uticaja, kao i razmatranje usmjerenih mjera podrške koje mogu biti potrebne kako bi se omogućilo puno učešće domaćinstava i privrednih subjekata koji su pod uticajem Projekta tokom sprovođenja aktivnosti konsultacija, objavljivanja, kompenzacije i aktivnosti i procesa koji se odnose na ublažavanje predmetnih uticaja. Izrazi „osjetljivost“ i posebno pogođene grupe i ciljana podrška u ovom dokumentu imaju isto značenje.

2.1.1 Prikupljanje podataka od strane UZN i procjena uticaja (Elaborati eksproprijacije)

Proces eksproprijacije kojim upravlja UZN, a čiju realizaciju prati UZS, koristi standardnu metodologiju za identifikovanje, procjenu i definisanje nadoknade za specifične podgrupe uticaja izazvanih preseljenjem, a koji su povezani sa eksproprijacijom zemljišta (na osnovu namjene i klase zemljišta) i eksproprijacijom objekata (npr. kuće, poslovni objekti i unaprijeđenja zemljišta (npr. parking mjesta)). U dosadašnjoj fazi realizacije Projekta, UZS je ispratila izradu elaboratâ eksproprijacije na osnovu katastarske evidencije i fotografija napravljenih iz vazduha.

2.1.2 Socio-ekonomsko istraživanje

Socio-ekonomsko istraživanje (SES) je sprovedeno u februaru 2020. godine, sa ciljem prikupljanja podataka o socio-ekonomskom kontekstu projekta i očekivanim uticajima po pitanju raseljavanja, kao i sa ciljem identifikovanja posebno pogođenih grupa, a sve kako bi se prepoznale potrebne mjere podrške koje treba pružiti identifikovanim grupama. Izgradnjom puta će ukupno biti ekspropisano 536 parcela od fizičkih i pravnih lica, a preostalo zemljište je u vlasništvu države i opština. Istraživanje je obuhvatilo privredne subjekte i domaćinstva u zoni od 50m lijevo i desno od postojećeg puta, pri čemu je ova zona definisana kao zona najizraženijeg uticaja po pitanju raseljavanja i izmiještanja poslovnih aktivnosti do kojih može doći u toku eksproprijacije. U okviru istraživanja je anketirano 77% domaćinstava i 70% privrednih subjekata koji se nalaze u gorenavedenom koridoru, pri čemu se ovaj uzorak smatra reprezentativnim⁷.

2.1.3 Cenzus i popis imovine

Nakon donošenja odluke o utvrđivanju javnog interesa i dostavljanja zvaničnih obavještenja o eksproprijaciji, biće sproveden dodatni popis imovine i cenzus, a sve sa ciljem identifikacije svih domaćinstva i privrednih subjekata čija imovina će biti predmet eksproprijacije (uzorak koji obuhvata 100% subjekata koji će biti pod uticajem Projekta). Ove studije će se raditi paralelno sa procesom dodatne verifikacije podataka o eksproprijaciji, a na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja od strane UZN, koja će imati za cilj da verifikuje identifikovane posjede i očekivane uticaje, čime će biti dopunjeni podaci koji su već prikupljeni putem SES istraživanja. Takođe, UZS i UZN će sprovesti dalje aktivnosti po pitanju objavljivanja informacija, konsultacija i participativnih procesa sa ciljem pružanja pojašnjenja o principima na kojima je zasnovano raseljavanje, kao i sa ciljem identifikacije uticaja i odgovornosti, pri čemu će ovim putem biti definisane i dokumentovane odgovarajuće dodatne mjere ublažavanja uticaja izazvanih preseljenjem.

Svi ovi procesi su detaljno razrađeni u narednim poglavljima: 2.2, 2.3 i 2.4.

2.2 Elaborati eksproprijacije

Kao što je prethodno već pomenuto, u skladu sa crnogorskim zakonodavnim sistemom, elaborati eksproprijacije trebaju biti urađeni kako bi pružili polazne informacije za potrebe identifikacije vlasnika posjeda koji će biti predmet eksproprijacije, a na osnovu postojeće zvanične evidencije o posjedima i relevantnim vlasnicima. Proces izrade elaborata eksproprijacije, koji je započet u septembru 2019. godine od strane UZN, je završen. Pored toga, početna katastarska istraživanja i elaborati eksproprijacije su takođe obuhvatili triangulaciju podataka dostupnih u katastarskoj evidenciji i podataka dobijenih istraživanjem na terenu i putem fotografija napravljenih iz vazduha, a sve sa ciljem definisanja namjene zemljišta na svakoj od parcela koje će biti predmet eksproprijacije, odnosno kako bi se za svaku od parcela definisali određeni parametri kvaliteta koji će se koristiti u kasnijem procesu procjene vrijednosti. Međutim, u dosadašnjoj fazi realizacije projektnih aktivnosti,

⁷ Napomena: U odnosu na ukupan broj identifikovanih domaćinstava i preduzeća u koridoru od 50m sa lijeve i desne strane puta. Jul 2020. godine

nije izvršena verifikacija studija eksproprijacija u odnosu na PAP koji se odnose na eksproprijaciju njihovog zemljišta ili imovine, već to biti realizovano kroz proces detaljnog cenzusa i popisa imovine.

Elaboratima eksproprijacije je identifikovano cca 661 parcela, od kojih su 424 u vlasništvu fizičkih lica, dok je 112 parcela u vlasništvu pravnih lica (Tabela 2). Pored toga, 125 parcela je u vlasništvu države i opština. Ukupna površina navedenih parcela koje će biti predmet eksproprijacije je cca 16,89 hektara, od čega je 36% parcela u vlasništvu fizičkih lica, 36% u vlasništvu pravnih lica, dok je ostatak u vlasništvu države i lokalnih samouprava. Podaci iz elaboratâ eksproprijacije prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2. – Pregled parcela koje će biti predmet eksproprijacije i vlasničke strukture

Vlasnička struktura	Broj parcela	Površina eksproprijisanog dijela (m ²)
Opština Kotor (16 KO)		
Fizička lica	366	40.909
Pravna lica (privatne kompanije)	52	6.066
Država i opština	87	33.832
Ukupno u opštini Kotor	505	80,807
Opština Tivat (2 KO)		
Fizička lica	15	5.089
Pravna lica (privatne kompanije)	58	50.274
Država i opština	19	9.242
Ukupno u opštini Tivat	92	64,605
Opština Budva (2 KO)		
Fizička lica	43	14.921
Pravna lica (privatne kompanije)	2	3.878
Država i opština	19	4.664
Ukupno u opštini Budva	64	23,463
Ukupno u svim opštinama (fizička lica + pravna lica + Država i opštine)	661	168,875
Ukupno u svim opštinama (fizička lica + pravna lica)	536	121,137

Elaborati eksproprijacije takođe pružaju podatke o procentualnoj zastupljenosti svih pojedinačnih vrsta parcela koje će biti predmet eksproprijacije. Vlasnici zemljišta će u prosjeku izgubiti od 2% do 17,2% svog zemljišta za potrebe Projekta. Čini se da će najznačajnije gubitke imati privredni subjekti u opštinama Tivat i Budva, koji će izgubiti u prosjeku od 12,5% i 17,2% svojih parcela za potrebe Projekta, respektivno.

2.3 Rezultati socio-ekonomskog istraživanja (SES)

U ovom poglavlju je dat pregled procesa i rezultata socio-ekonomskog istraživanja. Detaljnija analiza rezultata socio-ekonomskog istraživanja i pratećih istraživanja je dostupna u ESIA studiji, koja je urađena za potrebe ovog Projekta.

Socio-ekonomsko istraživanje se najčešće sprovodi uporedo sa cenzusom i popisom imovine. Međutim, u ovom slučaju, socio-ekonomsko istraživanje je prethodilo cenzusu i popisu imovine, imajući u vidu da je u vrijeme kada su rađena početna socio-ekonomska istraživanja za potrebe izrade

ESIA studije proces donošenja odluke o utvrđivanju javnog interesa je još uvijek bio u toku⁸. Socio-ekonomsko istraživanje je sprovedeno od strane tima anketara, u području koje je pod uticajem projekta, i to među 98 domaćinstava (ispitanici-glave porodica) i među 72 privredna subjekta (ispitanici-vlasnici ili rukovodioci). Istraživanje je primarno bilo usmjereno na stambene objekte koji se nalaze na udaljenosti do 50 metara lijevo i desno od puta, odnosno na one za koje je utvrđeno da će biti pod najvećim uticajem Projekta. Prateći smjernice EBRD u skladu sa kojim je istraživanjem bilo potrebno obuhvatiti 30% od ukupnog broja domaćinstava i privrednih subjekata pod uticajem projekta, dok je cilj istraživanja je bio da ispita 100% domaćinstava i privrednih subjekata pod najvećim uticajem.

Domaćinstva koja su definisana kao ona koja su pod značajnim uticajem Projekta su domaćinstva među kojima:

- se očekuje uticaj na stambeni objekat vlasnika/stanara;
- se očekuje uticaj na dio dvorišta koji je u posjedu vlasnika zemljišta;
- se očekuje uticaj na poslovne objekte i ostale poslovne posjede (parking, ograda, itd.);
- se zona eksproprijacije nalazi na veoma maloj udaljenosti od stambenog objekta;
- se zona eksproprijacije nalazi na veoma maloj udaljenosti od poslovnog ili stambenog objekta⁹.

Istraživanjem je obuhvaćeno 77% domaćinstava i 70% privrednih subjekata koji su pod najvećim uticajem Projekta, odnosno 32% ukupnog broja domaćinstava i privrednih subjekata koji su pod uticajem Projekta. Ovaj procenat odgovora se smatra adekvatnim za: i) pružanje osnovnog razumijevanja domaćinstava i privrednih subjekata na koje će uticati proces eksproprijacije zemljišta; ii) identifikaciju opsega uticaja raseljavanja i razumijevanje razloga za zabrinutost i preporuka zajednice; iii) definisanje odgovarajućih mjera nadoknade, podrške i obnavljanja sredstava za život; iv) identifikaciju svih ranjivih ili posebno pogođenih grupa ili pojedinaca; i v) definisanje prilagođenih mehanizama podrške za subjekte koji su pod posebnim uticajem Projekta.

Društveni kontekst Projekta:

Područje zahvaćeno Projektom obuhvata područja na periferiji opština Tivat i Budva, pri čemu oba grada imaju značajnu ulogu u turističkoj privredi. Put prolazi kroz nerazvijena brdska područja, koja karakterišu šume i šipražje, kao i linearni niz zajednica duž puta. Oko 45% koridora puta karakteriše privatno stanovanje, privredni objekti i prateće modifikacije zemljišta. Takođe, značajne građevinske aktivnosti se realizuju duž predmetnog puta. U Tabeli 3 i Tabeli 4 je dat pregled relevantnih karakteristika domaćinstava i privrednih subjekata, a na osnovu rezultata socio-ekonomskog istraživanja.

⁸ Kako ne bi došlo do kašnjenja u procesu eksproprijacije, odnosno kako bi stekla sveobuhvatna predstava o socio-ekonomskom kontekstu u PAA, socio-ekonomsko istraživanje među domaćinstvima koje je sprovedeno kao dio procesa izrade ESIA studije je takođe obuhvatilo detaljna pitanja koja su se odnosila na uticaje koji se odnose na zemljište i sredstva za život, a sve kako bi se omogućila izrada LARF.

⁹ Kuće predstavljaju objekte čija glavna namjena se odnosi na stanovanje. Privredni subjekti predstavljaju posjede ili objekte čija glavna namjena se odnosi na obavljanje zvaničnih poslovnih aktivnosti. Neka domaćinstva se takođe bave zvaničnim ili nezvaničnim poslovnim aktivnostima na svojim posjedima. Neki privredni subjekti takođe posjeduju i objekte za smještaj radnika. Nestambeni objekti obuhvataju šupe, ograde i objekte za životinje.

Tabela 3: Domaćinstva

<p>Demografske karakteristike domaćinstava: Domaćinstva u prosjeku imaju 3,8 članova porodice, i veću zastupljenost starije populacije (42% članova anketiranih domaćinstava ima više od 50 godina starosti). Skoro četvrtina članova anketiranih domaćinstava nema srednjoškolsko obrazovanje, pa će im možda biti potrebna podrška u vezi sa dokumentacijom o preseljenju. Glava domaćinstva je ženskog pola kod 1% domaćinstava²⁰. Manjinski narodi čine 2% lokalnog stanovništva i uključuju Albance, Bosance, Muslimane i Rome, tako da će zahtjevi za prevođenje materijala biti ograničeni.</p>
<p>Stanovanje i imovina: Tim anketara nije identifikovao loše uslove stanovanja u domaćinstvima, što ukazuje na relativno nizak nivo strukturalnog siromaštva i ugroženosti. Oko 8% domaćinstava nisu vlasnici objekata u kojima stanuju, već ih iznajmljuju ili su isti u imovini članova porodice. 1% domaćinstava živi neformalno, na državnom zemljištu. Zakupci, članovi porodice koji nisu vlasnici i neformalni stanovnici biće obuhvaćeni cenzusom i popisom imovine, što će vjerovatno povećati broj lica obuhvaćenih cenzusom za 10-15%.</p>
<p>Infrastruktura i zdravlje: 100% anketiranih domaćinstava je priključeno na nacionalnu elektro-distributivnu mrežu, 63% na vodovodnu mrežu, dok domaćinstva nemaju priključak na kanalizacionu mrežu. Česte su žalbe (74%) po pitanju neadekvatnosti energetskog, vodovodnog i kanalizacionog sistema. Novi vodovodni sistem će biti izgrađen uporedo sa izgradnjom puta. Fizički preseljena domaćinstva će biti spojena na energetske, nove vodovodne priključke i septičke jame. Većina ljudi putuje u veće zajednice u cilju zdravstvene zaštite, tako da raseljavanje neće uticati na pristup zdravstvenim ustanovama. 2% domaćinstava je izjavilo da bi njihovo učešće u postupcima koji se odnose na eksproprijaciju moglo biti ograničeno zbog bolesti ili lošeg zdravlja.</p>
<p>Sredstva za život: 55% domaćinstava se uglavnom oslanja na prihode od plate iz radnog odnosa, dok se 33% domaćinstava uglavnom oslanja na prihode od penzija. Navedene okolnosti bi trebalo da ograniče uticaj eksproprijacije zemljišta na životni standard. 1-2% domaćinstava živi pretežno od poljoprivrede, 22% od različitih vidova turizma, a 2% od zakupa. Pored toga, 10% domaćinstava je navelo neku vrstu poljoprivredne proizvodnje u komercijalne svrhe od koje na godišnjem nivou u prosjeku ostvaruju 1.000EUR prihoda, dok je 34% domaćinstava navelo se bave proizvodnjom za sopstvene potrebe. 22% domaćinstava je navelo da ostvaruju neke prihode od iznajmljivanja smještaja turistima. 36% domaćinstava posjeduju građevinsko zemljište, pri čemu se na 47% predmetnih parcela nalaze objekti u poznoj fazi gradnje. Svi pomenuti posjedi mogu biti pod uticajem Projekta usled eksproprijacije zemljišta, usljed čega će biti potrebna primjena mjera za obnavljanje sredstava za život.</p>
<p>Prihodi i siromaštvo: Samo 30% domaćinstava je dalo informacije o prihodima. Od toga, 30% domaćinstava ostvaruje prihode koji su manji od 500 EUR/mjesečno, 30% od 500-1000 EUR mjesečno i 33% >1.000 EUR na mjesečnom nivou. Prosječna bruto zarada u Crnoj Gori iznosila je 781 EUR (Decembar 2019), dok je Apsolutna linija siromaštva iznosila 192,4EUR po ekvivalentnu odrasle osobe (Monstat 2017). 5% domaćinstava je navelo da su korisnici socijalne pomoći. 2% je navelo da ne ispunjavaju uslove za sticanje penzije ili da imaju neadekvatne penzije. 8% članova domaćinstva je nezaposleno. 7% domaćinstava smatra da će proces eksproprijacije dodatno uticati na njih, zbog njihovog statusa ostvarivanja prihoda. Ove brojke sugerišu da se između 5 i 7% domaćinstava pod uticajem projekta mogu potencijalno kvalifikovati kao ona sa relativno niskim primanjima što će potencijalno iziskivati dodatna sredstva za obnavljanje sredstava za život, kao i podršku prilikom transakcionih troškova koji se odnose na preseljenje.</p>
<p>Grupe na koje projekat može imati poseban uticaj: Sledeće grupe potencijalno mogu biti posebno pod uticajem Projekta:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Domaćinstva koja su korisnici socijalne pomoći (5%); • Domaćinstva u kojima je žena glava porodice (1%); • Romska domaćinstva nastanjena preko puta aerodroma (2%); • Domaćinstva koja primaju penziju (33%); • Domaćinstva koja imaju više od 7 članova porodice (6%); • Domaćinstva u kojima glava porodice nema završenu srednju školu (25%); • Domaćinstva koja žive u iznajmljenim kućama/stanovima (2%) ili domaćinstva koja žive na zemljištu koje je u vlasništvu šire porodice (6%); • Domaćinstva koja nemaju formalni smještaj (1%). • Domaćinstva sa članovima koji su bolesni ili lošeg zdravlja (2%).

²⁰ Napomena: U odnosu na ukupan broj anketiranih članova domaćinstva. Jul 2020. godine

Očekuje se da će posebni uticaji Projekta na **siromašna domaćinstva** predstavljati privremena pitanja koja se odnose na postizanje njihovog efikasnog učešća u konsultacijama, odnosno na prilagođavanje sredstava za život. Navedene grupe mogu zahtijevati dodatnu obnovu sredstava za život i podršku po pitanju učešća u predmetnom procesu.

Tabela 4: Privredni subjekti

<p>Karakteristike privrednih subjekata: Više od polovine privrednih subjekata pod uticajem projekta se bavi prodajom i popravkom motornih vozila i motocikala (51%). Sledeće najčešće zastupljene kategorije djelatnosti su smještaj i prehrambene usluge (18%) i ostale uslužne djelatnosti (takođe 18%). Privredni subjekti su identifikovali parking prostor i pristupne puteve kao aspekte od presudne važnosti za njihovo poslovanje i bili su zabrinuti zbog uticaja na parking prostor. Za više od 90% privrednih subjekata poslovanje varira u odnosu sezonu. Većina privrednih subjekata bilježi porast prometa tokom turističke sezone, u periodu od aprila do oktobra, dok s druge strane otprilike 10% privrednih subjekata bilježi rast prometa van sezone. Dati subjekti se mogu suočiti sa problemima pristupa putu u toku izgradnje.</p>
<p>Vlasništvo: Šezdeset posto (60%) privrednih subjekata posluje u prostorijama koje su u njihovom vlasništvu, dok 39% iznajmljuje poslovne prostore. 14% vlasnika daje u zakup dio svog poslovnog prostora nekom trećem licu. Navedene okolnosti mogu potencijalno dovesti do povećanja broja privrednih subjekata koje je potrebno obuhvatiti cenzusom.</p>
<p>Zaposleni: Polovina privrednih subjekata zapošljava manje od 5 zaposlenih, dok 20% zapošljava od 21-50 ili više od 50 ljudi. Zaposleni mogu izgubiti prihode u periodu adaptacije aktivnosti poslovnih subjekata novim okolnostima. Osamnaest posto (18%) privrednih subjekata ima zaposlene koji žive u prostorijama u okviru privrednog subjekta i koji bi se mogli fizički preseliti, ukoliko poslodavac obustavi obavljanje poslovnih aktivnosti.</p>

2.4 Pregled zemljišta, posjeda i subjekata pod uticajem Projekta

Potpuna eksproprijacija: Procjenjuje se da je za potrebe Projekta potrebno eksproprijisati cca 168.875 m² (16,89 ha) zemljišta. Projekat zahtijeva trajno zauzimanje zemljišta za potrebe izgradnje koridora koji ima približnu širinu od 19m, pri čemu su dodatne površine zemljišta potrebne za izgradnju kružnih tokova i zelenih pojasa. Pomenuta površina zemljišta obuhvata i postojeći put. Ovo poglavlje daje kratak pregled trenutno dostupnih informacija o zemljištu, imovini i subjektima pod uticajem Projekta. Ove informacije će se ažurirati u LARP koji će biti urađen za potrebe Projekta, i koji će nakon sprovedenog terenskog istraživanja obuhvatati dodatne detaljne informacije o popisu zemljišta i imovine.

Privremeno zauzimanje zemljišta: Na osnovu informacija dobijenih od strane UZS, prostor za parkiranje vozila i odlaganje materijala, kao i pristupne zone, će biti obuhvaćeni na površinama koje će biti predmet eksproprijacije, pa se stoga ne predviđa dodatno privremeno zauzimanje zemljišta.

Pregled očekivanih uticaja usljed eksproprijacije je prikazan u Tabeli 5.

Tabela 5: Uticaji eksproprijacije

Faza /vrsta gubitka	Pregled gubitaka/uticaja
Prije faze izgradnje	
Potpuna eksproprijacija	<p>Domaćinstva:</p> <ul style="list-style-type: none"> Gubitak zemlje (pretežno pokriven šumom i grmljem, voćnjacima, pašnjacima, vrtovima, pomoćnim objektima i građevinskim parcelama). Eksproprijacija obuhvata mala stambena gazdinstva sa okućnicama. Područje sa drvećem će biti pod uticajem eksproprijacije, zajedno sa nekim livadama i pašnjakom. Navedeni gubici će biti nadoknađeni u skladu sa

Faza /vrsta gubitka	Pregled gubitaka/uticaja
	<p>namjenom zemljišta, poboljšanjima realizovanim na posjedima (npr. sistemi navodnjavanja) i kvalitetom zemljišta. UZS je obavijestila zajednice pod uticajem Projekat da će naknada uključivati i nadoknadu za neformalnu imovinu (tj. one posjede koji se nalaze na državnom zemljištu ili koji nemaju dozvolu).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gubitak jednogodišnjih / višegodišnjih usjeva i drveća - Gdje je moguće, UZS će omogućiti poljoprivrednicima i baštovanima da beru usjeve, a u slučaju kada usjevi budu predmet eksproprijacije, biće obezbijeđena nadoknada. Takođe pogledati privremenu podršku i privremene gubitke. • Gubitak stambenih objekata (fizičko raseljavanje): Projekat će vjerovatno uticati na veoma mali broj stambenih objekata, što će pritom dovesti do fizičkog preseljenja. Trenutno su identifikovane dvije kuće koje će biti fizički preseljene. Naknada za troškove preseljenja omogućiće vlasnicima da kupe sličnu nekretninu u blizini ili da će im biti obezbijeđena zamjenska nekretnina na drugoj lokaciji. Uprkos malom broju domaćinstava koja će biti fizički raseljena, skoro 50% domaćinstava koja su anketirana tokom socio-ekonomskog istraživanja je izjavila da očekuju da će biti fizički raseljeni, što ukazuje na potrebu za daljim poboljšanjem procesa konsultacija. Takođe, 7% domaćinstava se izjasnilo da će tražiti od Vlade da otkupi svu njihovu zemlju, zbog problema sa preostalim dijelom zemljišta, koji mogu pokrenuti dalje fizičko preseljenje, mada se očekuje da će se taj broj smanjiti onda kada domaćinstva budu imala pristup detaljnim informacijama na osnovu popisa imovine i konsultacija vezanih za isti. Pogledati i privremene gubitke (ispod). • Gubitak nestambenih objekata (npr. skladišta, radionice, kuće za životinje, ograde, itd.) Većina kuća ima nestambene/pomoćne objekte, i neki od njih će biti pod uticajem Projekta. Gubitak pomoćnih objekata će biti nadoknađen u zamjenskoj protivvrijednosti. • Gubitak izvora prihoda i/ ili sredstva za život povezanih sa bilo kojim od gore navedenih gubitaka: Nekoliko domaćinstava u lokalnim selima u velikoj mjeri zavisi od aktivnosti koje se realizuju na zemljištu (1-2% poljoprivreda, 6% turizam, 2% zakup), pri čemu bi ova domaćinstva mogla biti pogođena gubitkom zemljišta ili pristupa zemljištu koje koriste. Oko 10% domaćinstava je navelo da se bave nekom vrstom komercijalne poljoprivredne proizvodnje, dok se 33% domaćinstava bavi poljoprivrednom proizvodnjom za lične potrebe. Navedeni uticaji će biti dalje potvrđeni tokom budućeg procesa eksproprijacije i detaljno opisani u LARP, uključujući bilo kakvu neformalnu upotrebu zemljišta. • Preostali dio zemljišta: (tj. dio parcele zemljišta koja je predmet eksproprijacije, a koji preostane nakon eksproprijacije i za koji vlasnik nema više ekonomskog interesa za korišćenje i/ili je ekonomski nedjeljiva parcela). Preostali dio zemljišta najčešće predstavlja mali dio zemlje koji ostaje nakon

Faza /vrsta gubitka	Pregled gubitaka/uticaja
	<p>eksproprijacije zemljišta, koje je izgradnjom puta podijeljeno na dvije ili više ekonomski nedjeljivih parcela itd. Potencijalno nastajanje preostalog dijela zemljišta će biti potvrđeno tokom naredne faze procesa eksproprijacije. (Prema crnogorskom zakonodavnom okviru, vlasnici čije parcele su predmet eksproprijacije mogu zatražiti da im se ekspropriše cjelokupna parcela, u slučaju kada više ne postoji ekonomski interes za korišćenje preostalog dijela zemljišta, itd.).</p> <p>Privredni subjekti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Gubitak poslovnih objekata: Ne očekuje se da će glavni poslovni objekti biti ekspropriisani za potrebe Projekta. U slučaju da postane neophodno da se ekspropriše poslovni objekat, gubitak će biti nadoknađen u vrijednosti zamjene za slični objekat, pri čemu će biti nadoknađeni i svi troškovi poboljšanja i prilagođavanja objekta. • Gubitak zemlje (poslovno zemljište pretežno uključuje parkinge, pristupne puteve, pomoćne objekte, grmlje, zasade ili šumsko zemljište i građevinske parcele). Eksproprijacija navedenih posjeda će biti nadoknađena u skladu sa namjenom i vrstom zemljišta. UZS je obavijestila privredne subjekte pod uticajem Projekta da će naknada uključivati i nadoknadu za neformalnu imovinu (tj. onu koja se nalazi na državnom zemljištu ili koja formalno nije dozvoljena). Na primjer, eksproprijacija pomoćnog zemljišta može imati presudan uticaj na poslovanje određenih privrednih subjekata. • Gubitak izvora prihoda i / ili sredstva za život povezanih sa bilo kojim od gore navedenih gubitaka: Doći će do privremenog remećenja poslovnih aktivnosti tokom izgradnje i očekuje se da će se većina privrednih subjekata privremeno zatvoriti, dok se parkirališta, izgubljeni pomoćni objekti i poslovne aktivnosti ne prilagode novim uslovima. Prekid rada bi trebalo da bude ograničen za većinu privrednih subjekata, jer će se izgradnja odvijati u van sezonskom periodu. Očekivanje 17% privrednih subjekata je da će biti zatvoreni zbog pomenutih gubitaka, a posebno gubitka vezanih za parking mjesta, ali se isto tako očekuje da će se taj broj smanjiti nakon što privredni subjekti dobiju pristup detaljnim informacijama o popisu imovine i posjeda, odnosno nakon konsultacija u vezi sa mjerama za ublažavanja negativnih uticaja. Takođe, privremeno ili trajno zatvaranje privrednih subjekata može imati određeni uticaj na zaposlene. Pogledati i privremene gubitke. • Preostali dio zemljišta: (tj. dio parcele koji ostaje nakon eksproprijacije i koji vlasnik nema više ekonomskog interesa za korišćenje i/ili je ekonomski nedjeljiva parcela). Preostali dio zemljišta je često mali dio zemlje koji ostaje nakon eksproprijacije zemljišta, koje je izgradnjom puta podijeljeno na dvije ili više ekonomski nedjeljivih parcela, itd. Potencijalno nastajanje preostalog dijela zemljišta će biti potvrđeno tokom naredne faze procesa eksproprijacije. (Prema crnogorskom zakonodavnom okviru, vlasnici čiji će posjedi biti predmet eksproprijacije mogu zatražiti da im se ekspropriše cjelokupna parcela, u slučaju kada preostali dio zemljišta izgubi ekonomsku

Faza /vrsta gubitka	Pregled gubitaka/uticaja
	vrijednost). Očekuje se da će ovo pitanje biti ograničeno za privredne subjekte u okviru zone Projekta.
TOKOM IZGRADNJE:	
Privremeni uticaji:	<p>Domaćinstva:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Privremeno oduzimanje zemljišta - Ne očekuje se privremeno oduzimanje zemljišta za potrebe Projekta, jer će se prostor za odlaganje i skladištenje nalaziti unutar proširenog koridora, a samim tim i unutar postojeće zone eksproprijacije. • Gubitak/oštećenje godišnjih/višegodišnjih usjeva i drveća (npr. povrća, voćnjaka i šumskog drveća). Gubici godišnjih usjeva nastali kao posljedica onemogućavanja berbe, će biti nadoknađeni u vrijednosti izgubljene dobiti, a višegodišnji usjevi će biti nadoknađeni kroz nove zasade i putem nadoknade za izgubljene godine berbe, a sve imajući u vidu da zasadi tokom godina dostižu određeni stepen razvoja. • Oštećenja / privremeno ometanje bilo kog poljoprivrednog objekta ili objekta za obavljanje poslovnih aktivnosti u domaćinstvu će biti nadoknađeno u naturi ili će po navedenoj osnovi biti definisana adekvatna zamjena. • Privremeni gubitak i / ili otežan pristup zemljištu za privredne subjekte, voćnjake, objekte koji se izdaju za potrebe smještaja ili druge namjene zemljišta koja omogućava ostvarivanje prihoda, kao i ometanje poljoprivrednih vozila / stoke, itd. postojećem pristupu zemljištu. • Gubitak izvora prihoda i/ili sredstava za život, koji se odnosi na bilo koji od gore navedenih gubitaka. <p>Privredni subjekti:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Privremeni gubitak i/ili otežan pristup poslovnim objektima ili privrednim subjektima: Privredni subjekti će imati pravo na nadoknadu izgubljenih prihoda nastalih usljed privremenog prekida rada ili otežanog pristupa. • Gubitak izvora prihoda i/ili sredstava za život, koji se odnosi na bilo koji od gore navedenih gubitaka.
TOKOM FAZE KORIŠĆENJA REKONSTRUISANOG PUTA:	
Uticaji na stalni pristup	<ul style="list-style-type: none"> • Gubitak i / ili otežan pristup zemljištu, poslovnim objektima i/ili putnoj mreži. Od Projekta se ne očekuju značajni trajni uticaji na pristup. Svi privredni subjekti i domaćinstva će imati pristup jednoj saobraćajnici, dok je određeni broj kružnih tokova i pristupnih puteva naknadno projektovan, što predstavlja rezultat javnih konsultacija koje su imale za cilj da stvore optimalne uslove za pristup. Sve u svemu, uz novi i brži put, vrijeme putovanja bi trebalo da se skрати.

2.5 Nedostaci u podacima i razumijevanju uticaja raseljavanja

Podaci predstavljeni u elaboratima eksproprijacije, kao i podaci prikupljeni tokom socio-ekonomskog istraživanja, pružaju osnov za pregled osnovnih podataka o posjedima koji će biti predmet eksproprijacije, kao i kvalitativni pregled očekivanih generalnih uticaja raseljavanja na domaćinstava i privredne subjekte. Imajući u vidu da podaci prikupljeni tokom socio-ekonomskog istraživanja pokazuju da su katastarske parcele ponekad podijeljene između više vlasnika (privrednih subjekata i fizičkih lica), kao i da oko 7% domaćinstava rentiraju svoje objekte, trenutno nije moguće kvantitativno definisati finalan broj domaćinstava i privrednih subjekata koji će biti pod uticajem eksproprijacije, kao ni tačan obim uticaja. Na drugoj strani, podaci pružaju jasan pregled približnog obima i značaja različitih vrsta uticaja, kao i vrste kompenzacije i podrške koje su potrebne kako bi se obezbijedili uslovi u kojima neće doći do ekonomskih gubitaka po pitanju sredstava za život i životnog standarda usled eksproprijacije zemljišta.

Nedostaci u podacima koji će biti dopunjeni popisom i naknadnim konsultacijama se odnose na sledeće aspekte:

- Detaljni podaci o namjeni zemljišta koje je u vlasništvu domaćinstava i privrednih subjekata, i to u odnosu na parcele koje će biti predmet eksproprijacije za potrebe Projekta;
- Detaljni podaci o izvorima sredstava za život i svim domaćinstvima i privrednim subjektima koji će biti pod značajnim uticajem projektnih aktivnosti, a koji još uvijek nisu dali navedene podatke;
- Procjena imovine i gubitaka;
- Informacije o načinu organizovanja rada privrednih subjekata koji se nalaze blizu puta, a sve kako bi se definisalo da li postoji potreba za prilagođavanjem novim uslovima i postavljanjem barijera za zaštitu od buke;
- Postizanje dogovora u vezi sa mogućnostima za obnavljanje sredstava za život;
- Identifikacija dodatnih korisnika zemljišta pogođenih eksproprijacijom, kao dopuna podataka koji se odnose na vlasnike posjeda;
- Informacije o broju domaćinstava i privrednih subjekata kojima je potrebno pružiti pomoć tokom prelaznog perioda ili privremenu podršku;
- Informacije o broju domaćinstava pogođenih posebnim uticajima.

2.6 Dopuna nedostajućih podataka

Podaci koji trenutno nedostaju će biti dopunjeni u narednoj fazi. Proces prikupljanja podataka će započeti prikupljanjem informacija koje trenutno nisu dostupne, a koje se odnose na imovinu i očekivane uticaje na svako domaćinstvo i privredni subjekt, pri čemu će biti obuhvaćeni svi pojedinci, bez obzira na to da li su oni vlasnici, zakupci ili korisnici predmetnih posjeda. Konsultanti će prikupiti navedene informacije na osnovu cenzusa i popisa imovine, pri čemu će podaci, po mogućnosti, biti prikupljeni putem procesa popisa imovine i cenzusa. Metodologija prikupljanja podataka po mogućnosti treba da se odnosi na obilazak svakog domaćinstva i privrednog subjekta, pri čemu će se istraživanje sprovesti uz pratnju predstavnika UZN, koji će na osnovu utvrđenog činjeničnog stanja dati procjene u odnosu na elaborat eksproprijacije.

Nakon donošenja odluke o utvrđivanju javnog interesa i objavljivanja krajnjeg roka za sticanje prava na kompenzaciju, potrebno je sprovesti konkretne aktivnosti prije konsultacija u vezi sa eksproprijacijom koje uključuju:

1. Realizaciju cenzusa i popisa imovine;
2. Realizaciju procjene od strane nadležne institucije;

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARP

3. Upotrebu podataka kako bi se definisao transparentan paket mjera kompenzacije i podrške, koji će biti predmet konsultacija;
4. Definisane efikasne konsultativnog procesa koji se odnosi na konsultacije, dijeljenje informacija i učešće PAPs u procesu eksproprijacije;
5. Definisane odgovarajućeg i blagovremenog žalbenog procesa;
6. Definisane sveobuhvatne i transparentne matrice odgovornosti, uz učešće domaćinstava i privrednih subjekata koji su pod uticajem projekta;
7. Izrada LARP usaglašenog sa svim zahtjevima i standardima;
8. Primjena okvirne matrice odgovornosti, uz primjenu pregovaračkog pristupa, definisanog u LARP.

Konsultacije u vezi sa eksproprijacijom će na ovaj način biti realizovane uz implementaciju svih aktivnosti definisanih u LARP, uključujući monitoring, transparentno izvještavanje i potencijalnu reviziju procesa preseljenja.

Gorenavedene aktivnosti predstavljaju osnovu za preostali dio ovog dokumenta.

3. Zakonski i politički okvir za otkup zemljišta i raseljavanje

Poglavlje počinje identifikovanjem nacionalnih zakona koji su relevantni za LARP. U nastavku je predstavljen pregled procesa eksproprijacije i zahtjeva koji se odnose na isti. Sledeće poglavlje definiše zahtjeve EBRD u skladu sa UR5, dok su u poslednjem poglavlju identifikovane ključne razlike između crnogorskog zakonodavnog sistema i zahtjeva EBRD.

3.1 Nacionalni pravni i politički okvir

Nekoliko različitih zakonodavnih okvira je relevantno za otkup zemljišta i preseljenje u Crnoj Gori, i to su:

- Zakoni i propisi koji definišu zahtjeve za utvrđivanje javnog interesa za projekat i prateće zahtjeve i proces eksproprijacije;
- Zakoni i propisi o vlasništvu nad zemljištem i imovinskim pravima;
- Dodatni zakoni i propisi koji se odnose na održivi razvoj i socijalnu zaštitu, koji pružaju informacije o dodatnim pravima za određene grupe prema crnogorskom Zakonu.

Pomenuti zakoni su prikazani u tabeli 6, a zahtjevi koji se odnose na proces eksproprijacije su navedeni u poglavljima 3.2 i 3.3.

Tabela 6: Zakoni koji se odnose na fizičko i ekonomsko preseljenje u Crnoj Gori

Zakon	Objavlivanje podataka i zahtjevi za angažovanje zainteresovanih strana
Zakoni i propisi o javnom interesu i eksproprijaciji	
Zakon o eksproprijaciji (Službeni list Crne Gore, br. 055/00, 012/02, 028/06, 021/08, 030/17, 75/18)	Ovim zakonom se definišu procesi i postupci u vezi sa eksproprijacijom imovine u javnom interesu, mehanizmom nadoknade, žalbenim mehanizmom kao i drugim pitanjima koja se odnose na postupak eksproprijacije (detaljnije u poglavljima 2.2 i 2.3).
Zakon o lokalnoj samoupravi (Službeni list br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06, 88/09, 03/10, 38/12 i 10/14)	Član 28. nalaže da su lokalne samouprave odgovorne za definisanje/obavještanje da je projekat u javnom interesu u odnosu na proces eksproprijacije, posebno kada su pitanju projekti koji imaju veliki značaj na lokalnom nivou.

Zakon	Objavljivanje podataka i zahtjevi za angažovanje zainteresovanih strana
Pravilnik o metodologiji procjene vrijednosti imovine (Službeni list Crne Gore, br. 64/18).	Ovaj zakon definiše metodologiju koja se koristi za procjenu vrijednosti imovine i institucionalnih odgovornosti za procjenu vrijednosti imovine i svrhu procjene.
Zakoni i propisi o vlasništvu nad zemljištem i imovinom	
Zakon o državnom premjeru i katastru nepokretnosti (Službeni list Crne Gore, br. 29/2007, 32/2011, 40/2011 i 43/2015)	Definiše katastar nekretnina kao jedinstven državni arhiv, koji između ostalog sadrži podatke o eksproprijaciji.
Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata (Službeni list Crne Gore, br. 51/08, 40/10, 34/11, 47/11, 35/13, 39/13 i 33/14)	Ovim zakonom je regulisan sistem prostornog planiranja u Crnoj Gori, način i uslovi izgradnje objekata i druga pitanja od značaja za prostorno planiranje i izgradnju. Zakonom nije predviđeno da se objekti izgrađeni bez potrebnih dozvola mogu legalizovati, pa stoga takve vrste objekata moraju biti srušene.
Zakon o svojinsko-pravnim odnosima (Službeni list Crne Gore, br. 19/2009)	Ovim zakonom se reguliše pravo vlasništva i druga imovinska prava. Značajna odredba Zakona je da lica koja grade na zemljištu drugog vlasnika, imaju pravo da kupe zemljište, ukoliko se vlasnik zemljišta ne protivi izgradnji. Vlasnik zemljišta u ovom slučaju ima pravo da zatraži nadoknadu tržišne vrijednosti zemljišta, najkasnije 10 godina od završetka gradnje. U slučaju da lice koje gradi objekat na zemljištu drugog vlasnika ne postupa savjesno, a vlasnik se usprotivi gradnji, vlasnik zemljišta može zatražiti vlasništvo nad objektom (ali je dužan platiti vlasniku građevine ukupnu vrijednost izgradnje) ili uklanjanje objekta sa njegovog zemljišta, dok sa druge strane može zatražiti nadoknadu u iznosu koji odgovara tržišnoj vrijednosti zemljišta.
Zakoni i propisi koji se odnose na socijalnu zaštitu	
Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti (Službeni list Crne Gore, br. 27/13, 01/15, 42/15, 47/15)	Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti omogućava plaćanje socijalne zaštite i pružanje socijalnih usluga određenim ugroženim grupama u crnogorskom društvu.
Zakon o socijalnom stanovanju (Službeni list Crne Gore, br. 27/13, 01/15, 42/15, 47/15)	Zakon o socijalnom stanovanju predviđa pružanje socijalnog stanovanja za ona domaćinstva čije su stambene jedinice u lošim uslovima ili za domaćinstva koja zbog niskih prihoda nisu u mogućnosti da imaju stambene jedinice.
Zakon o obrazovanju odraslih (Službeni list Crne Gore, br. 20/11, 47/17)	Zakon o obrazovanju odraslih definiše pitanja koja se odnose na obnavljanje sredstava za život pružajući zakonski okvir za obrazovanje odraslih kroz različite programe i centre za stručno obrazovanje.
Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (Službeni list Crne Gore, br. 20/11, 20/15)	Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći pruža pravnu pomoć ugroženim grupama preko suda, gdje stranke imaju pristup besplatnim pravnim savjetima koje pružaju ovlašćeni advokati.

3.2 Proces eksproprijacije u Crnoj Gori

Utvrđivanje javnog interesa je definisano zasebnim zakonom, pri čemu odluku o javnom interesu donosi Vlada Crne Gore. Predlog za utvrđivanje javnog interesa, koji mora obuhvatiti informacije o imovini koja će biti pod uticajem projekta i zakonskim vlasnicima predmetne imovine, se dostavlja Vladi Crne Gore od strane Korisnika eksproprijacije (u ovom slučaju, UZS), pri čemu zahtjev dostavlja nadležni upravni organ (UZN). Korisnici eksproprijacije mogu biti država, opština, državna preduzeća i javna preduzeća, ukoliko zakonom nije definisano drugačije. Vlada Crne Gore je obavezna da donese odluku u roku od 60 dana od prijema predloga. Protiv odluke o javnom interesu, usvojene od strane Vlade Crne Gore, može biti pokrenut upravni spor pred Vrhovnim sudom Crne Gore. Nakon utvrđivanja javnog interesa, Korisnik eksproprijacije (u ovom slučaju UZS) dostavlja predlog za

Jul 2020. godine

eksproprijaciju nadležnom Upravnom organu koji je zadužen za vođenje evidencije o imovinsko-pravnim odnosima, a koji djeluje na lokalnom nivou, odnosno u opštinama u kojima se nalaze posjedi koji će biti predmet eksproprijacije (UZN).

Ovlašćena lica sprovode proces identifikacije vlasnika imanja i objekata duž cijelog poteza koji će biti predmet eksproprijacije, pri čemu ovaj proces sprovode korišćenjem katastarskih podataka, fotografskim zapisima napravljenim iz vazduha, kao i putem obilaska terena koji može biti neophodan kako bi se identifikovali svi vlasnici imanja i izgrađeni objekti na svim parcelama koje će biti predmet eksproprijacije. Zainteresovane strane mogu zahtijevati određene izmjene na projektu, da bi umanjile potencijalne uticaje projekta na njih, tako što će poslati pismeni zahtjev koji može biti prihvaćen ili odbijen. Predlog za eksproprijaciju se podnosi zajedno sa setom pratećih dokumenata, uključujući dokaz da su novac/sredstva za zamjensku imovinu deponovana na posebnom računu Ministarstva finansija.

Vlasnici posjeda koji su pod uticajem projekta dobijaju pozive za individualne sastanke, pri čemu se ova lica obavještavaju o predlogu za eksproprijaciju. Uprava za nekretnine usvaja odluku o eksproprijaciji (prvostepena odluka) ukoliko je dokumentacija ispravna. Lica čija imovina će biti predmet eksproprijacije imaju pravo da podnesu žalbu Ministarstvu finansija, koje donosi drugostepenu odluku, nakon čega odluka postaje konačna. Konačna odluka može biti prihvaćena ili odbijena od strane vlasnika, međutim, u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji iz 2018. godine, ekspropriacija postaje pravno obavezujuća u trenutku donošenja odluke od strane Ministarstva. Dalji (sudski) postupak može biti pokrenut u odnosu na odluke koje vlasnici predmetnih imanja nisu htjeli da prihvate. Međutim, proces eksproprijacije se nastavlja i u ovom slučaju, odnosno, sudski postupak ne odlaže izvršenje procesa eksproprijacije. Takođe, žalbe se najčešće odnose na iznos nadoknade za eksproprianu imovinu. Korisnik eksproprijacije preduzima dalje aktivnosti povodom isplate kompenzacije ili obezbjeđivanja zamjenskih posjeda nakon potpisivanja ugovora o kompenzaciji ili nakon što odluka o kompenzaciji postane pravno obavezujuća.

3.3 Zahtjevi koji se odnose na pitanja eksproprijacije

Zakon o eksproprijaciji (Službeni list Crne Gore br. 055/00, 012/02, 028/06, 021/08, 030/17, 75/18) je usmjeren na pružanje kompenzacije, ili u posebnim slučajevima zamjenskih posjeda, i to za sve posjede koji će biti predmet eksproprijacije za potrebe javnog interesa. Ovim zakonom je definisano fizičko preseljenje i izmještanje ekonomskih aktivnosti za one zainteresovane strane koje imaju formalna imovinska prava na predmetne posjede, a sve u skladu sa Zakonom. Takođe, Zakon o eksproprijaciji definiše pravila i zahtjeve koji se odnose na ekspropriaciju i kompenzaciju. Pravilnik o metodologiji za procjenu vrijednosti imovine (Službeni list Crne Gore br. 64/18) dodatno definiše proces eksproprijacije. Glavni aspekti Zakona o eksproprijaciji se odnose na:

Nadoknadu i odgovornosti:

Zakonom je definisana obaveza pravične nadoknade za zemljište, pri čemu se cijena posjeda određuje na osnovu tržišne cijene za istu vrstu zemljišta koje se nalazi u istom ili sličnom predjelu, a sve u okviru predmetne opštine. Nadoknada može biti umanjena za iznos povećanja vrijednosti posjeda do kog je došlo usled realizacije projekta. Zakonom je predviđena odgovarajuća novčana nadoknada za lica koja su pogođena projektom, osim u posebnim slučajevima kada se zemljište i/ili poljoprivredni proizvodi na zemljištu koje je predmet eksproprijacije koriste za sticanje ekonomske dobiti, u kom slučaju vlasnici mogu dobiti zamjensko zemljište, čija klasa i tip će odgovarati eksproprianom zemljištu. Takođe, zakonom je predviđeno da vlasnici mogu zatražiti nadoknadu za

„preostali dio zemljišta“. Međutim, zakonom nije predviđena nadoknada za neformalno izgrađene objekte ili za neformalne izvore prihoda. Procjena imovine se sprovodi standardizovanom metodom koja je definisana Pravilnikom o metodologiji za procjenu vrijednosti imovine.

Problemi u procesu eksproprijacije i angažovanju zainteresovanih strana:

Zakon omogućava korisnicima eksproprijacije da zahtijevaju pravo na pristup zemljištu/posjedima u slučajevima kada nadoknada još uvijek nije dodijeljena. Zakonom su definisani procesi kojima se definiše zona eksproprijacije, kao i način dostavljanja zahtjeva za izmjene Projekta kako bi se ograničili uticaji izazvani eksproprijacijom. Pravilnikom su definisane smjernice za proces premjera i procjene imovine koji je potrebno sprovesti kako bi se definisao iznos nadoknade i sva ostala potencijalna prava koja se odnose na eksproprijaciju. Takođe, ovim zakonom su definisani procesi informisanja vlasnika o procjeni koja se sprovodi za potrebe definisanja nadoknade, pri čemu je vlasnicima omogućeno da započnu sudski proces kako bi zahtijevali izmjenu definisanog iznosa nadoknade. Zakonom je definisana mogućnost pokretanja upravnih i sudskih postupaka u slučaju bilo kakvog neslaganja vlasnika sa predloženim procesom eksproprijacije, odnosno sa predloženim iznosom nadoknade. Lica koja imaju formalno-pravno definisane svojinsko-pravne odnose moraju biti informisana tokom cijelog procesa eksproprijacije (tj. u fazi donošenja odluke o utvrđivanju javnog interesa; prije donošenja odluke o eksproprijaciji, opštinska jedinica Uprave za nekretnine, koja sprovodi proces eksproprijacije, je obavezna da pozove vlasnike koji imaju formalno i pravno definisanu svojinu na posjedima koji će biti predmet eksproprijacije da prisustvuju individualnim sastancima, na kojima će im biti predstavljene sve informacije koje se odnose na eksproprijaciju njihovih posjeda). Neki od problema koji se odnose na raseljavanje, a među kojima su prekid javnog snabdijevanja u toku izgradnje, pružanje pomoći za gubitak neformalnog smještaja, kao i pružanje pomoći u slučajevima kada realizacija projekta može dovesti do problema u ostvarivanju prihoda, nisu obuhvaćeni Zakonom o eksproprijaciji, već su ove aktivnosti u nadležnosti različitih ministarstava i opštinskih organa. Zakonom nije jasno definisan način organizacije navedenih odgovornosti.

3.4 Zahtjevi EBRD

Pitanja koja se odnose na otkup zemljišta i preseljenje su definisana u UR5, koji čini dio Politike zaštite životne sredine i socijalna politika (2014) koju propisuje EBRD. Glavni ciljevi UR5 su:

- Izbjegavanje prinudnog preseljenja ili primjena mjera kako bi se prinudno preseljenje svelo na minimum, u slučajevima gdje je to moguće, i to putem sagledavanja alternativnih projektnih rješenja;
- Ublažavanje negativnih društvenih i ekonomskih uticaja izazvanih eksproprijacijom zemljišta ili ograničenjima koja se odnose na korišćenje i pristup posjedima lica čija imovina je predmet eksproprijacije, i to na sledeći način:
 - (i) pružanje nadoknade za gubitak posjeda, i to u iznosu troškova potpune zamjene imovine;
 - (ii) sprovođenje aktivnosti koje se tiču preseljenja uz odgovarajuće objavljivanje informacija, konsultacije i informisano učešće lica čija imanja će biti predmet eksproprijacije;
- Unapređenje, ili makar, vraćanje sredstava za život i životnog standarda raseljenih lica na nivo na kom su bili prije početka implementacije projekta, i to putem mjera koje mogu biti zasnovane na pružanju prilika za zapošljavanje-preduzećima, a sve kako bi se olakšao proces održivog unapređenja njihovog socio-ekonomskog statusa; Poboľšavanje životnih uslova među raseljenim licima putem pružanja odgovarajućeg smještaja, uz obezbjeđivanje

- sigurnog prava na posjed na mjestu preseljenja;
- Standardima je definisana obaveza izrade detaljnih studija kako bi se identifikovao cjelokupan obim uticaja nastalih usled preseljenja i uticaja na sredstva za život, kao i kako bi se identifikovale grupe na koje bi projekat mogao imati značajnije-različite uticaje ili kojima bi bilo potrebno pružiti dodatne mjere podrške kako bi se omogućilo njihovo potpuno učešće u procesu raseljavanja. Takođe, standardima se zahtijeva proces konsultacija između nosioca projekta i lica pod uticajem projekta, odnosno lokalnih zajednica, a sve kako bi se omogućilo njihovo učešće u ranoj fazi procesa i informisano učešće u donošenju odluka po pitanju preseljenja;
 - Žalbeni mehanizam je potrebno uspostaviti u što ranijoj fazi eksproprijacije, i to kako bi se žalbe i pitanja koja se odnose na nadoknade i preseljenje, a koja su upućena od strane raseljenih osoba i/ili članova lokalnih zajednica, primila i odgovorila u najkraćem mogućem roku. Navedenim mehanizmom je potrebno obuhvatiti i mehanizam upravljanja resursima, koji se definiše u cilju objektivnog rješavanja svih pitanja;
 - Sprovođenje monitoringa, pri čemu je nakon završetka procesa potrebno sprovesti reviziju procesa otkupa zemljišta, raseljavanja i obnavljanja sredstava za život.

Detaljni zahtjevi su definisani Politikom zaštite životne sredine i socijalnom politikom (2014) i Uslovom realizacije 5, što obuhvata zahtjeve koji se odnose na konsultacije, objavljivanje informacija, žalbeni mehanizam, studije raseljavanja, pri čemu je u okviru ovih pravila definisan niz nadležnosti koje moraju biti obezbijeđene. Takođe, u gorenavedenom okviru su navedeni zahtjevi koji definišu da su klijenti obavezni da pruže dodatnu podršku nacionalnim implementacionim jedinicama (u kontekstu ovog projekta, UZS mora pružiti podršku UZN).

3.5 Analiza razlika između nacionalnog zakonodavnog okvira i propisa EBRD

Dok su neki aspekti crnogorskog zakonodavnog okvira usaglašeni sa EBRD Politikom (2014), postoji niz važnih oblasti u kojima postoje razlike između zahtjeva koji su definisani u ova dva okvira, usljed čega će biti potrebno realizovati dodatne aktivnosti kako bi se usaglasili svi zahtjevi. Pomenute karakteristike su analizirane i sažete u tabeli 7.

Tabela 7: Analiza razlika između nacionalnog zakonodavnog okvira i propisa EBRD

<p>Proceduralna pitanja:</p>	<p>Crnogorski zakon o eksproprijaciji ne definiše obavezu primjene pregovaračkog pristupa prilikom postizanja dogovora po pitanju eksproprijacije na onaj način na koji je to definisano u sklopu UR5;</p> <p>Zakonom nije definisana obaveza sprovođenja socio-ekonomskog istraživanja;</p> <p>Vrste imovine koje su obuhvaćene procesom procjene imovine, odnosno za koje se definiše novčana nadoknada, ne obuhvataju sve vrste imovine koji su definisane UR5;</p> <p>Premda kriterijumi za procjenu vrijednosti imovine imaju za cilj definisanje pravične novčane nadoknade, određeni aspekti procjene vrijednosti imovine, kao što je mogućnost umanjenja vrijednosti ukoliko dođe do povećanja vrijednosti preostalog dijela imovine, mogu dovesti umanjanja procijenjenih troškova za zamjenu imovine;</p> <p>Zakonom o eksproprijaciji je definisana samo nadoknada za ekspropriisanu imovinu, pri čemu nisu definisane druge vrste pomoći za raseljena lica ili članove zajednice. Međutim, zakonom je definisano da se u ovakvim okolnostima moraju uzeti u obzir finansijska i druga lična/porodična situacija i status prethodnog vlasnika, i to ukoliko su navedene okolnosti „značajne za životni standard vlasnika“ (veliki broj članova domaćinstva, broj članova domaćinstva koji stiču prihode, zdravstveno stanje članova domaćinstva, mjesečni prihod domaćinstva, itd.);</p> <p>Utjecaji koji se odnose na žene i ostale grupe koje mogu biti različito pogođene projektom nisu identifikovani u ovom procesu;</p> <p>Krajnji rok za ispunjavanje uslova za nadoknadu, a koji je definisan u skladu sa crnogorskim zakonodavstvom (po donošenju odluke o eksproprijaciji), nije u skladu sa krajnjim rokom koji je definisan u skladu sa EBRD, dok zakonom takođe nije definisana ni obaveza objavljivanja krajnjeg roka.</p>
<p>Fizičko preseljenje</p>	<p>Lica koja nemaju zakonska prava ili koja ne polažu druga prava na zemljište koje će biti predmet eksproprijacije nisu definisana kao korisnici nadoknade ili pomoći u skladu sa crnogorskim zakonima, pri čemu ova lica ne mogu ostvariti ni pravo na preseljenje u adekvatan smještaj i pomoć u obnavljanju sredstava za život;</p> <p>Neformalni stambeni objekti nisu obuhvaćeni mjerama nadoknade. Neki drugi zakoni, npr. Zakon o planiranju prostora i izgradnji objekata, sadrže odredbe kojima se može nadomjestiti gorepomenuti nedostatak;</p> <p>Proces je usmjeren na vlasnike, pri čemu formalni ili neformalni korisnici zemljišta i njihovi gubici nisu adekvatno identifikovani;</p> <p>Različiti utjecaji na posebne grupe stanovništva nisu identifikovani.</p>
<p>Ekonomsko preseljenje</p>	<p>U slučaju ekonomskog preseljenja (uključujući lica sa neformalnim prihodima/izvorima sredstava za život) lica čija imovina je predmet eksproprijacije ne ostvaruju pravo na pomoć prilikom obnavljanja sredstava za život. Međutim, drugi zakoni definišu mogućnost pružanja pomoći po pitanju sticanja sredstava za život;</p> <p>Neformalno izgrađeni poslovni objekti nisu obuhvaćeni mjerama nadoknade;</p> <p>Proces je usmjeren na vlasnike, pri čemu formalni ili neformalni korisnici zemljišta i njihovi gubici nisu adekvatno identifikovani;</p> <p>Nacionalni zakonodavni okvir ne definiše potrebu za izradom okvirnog plana za preseljenje/obnavljanje sredstava za život, kao ni potrebu za izradom plana koji bi bio zasnovan na rezultatima socio-ekonomskog istraživanja, dodatnom prikupljanju podataka ili procjeni uticaja nastalih usled raseljavanja.</p>
<p>Konsultacije i objavljivanje informacija</p>	<p>U skladu sa crnogorskim zakonodavnim okvirom, konsultacije i objavljivanje informacije nemaju za cilj da ostvare informisano učešće zainteresovanih strana u procesu donošenja odluka;</p> <p>Nacionalni zakonodavni okvir ne definiše potrebu za sprovođenjem konsultativnog procesa na temu principa i procesa nadoknade sa licima čija imovina je predmet eksproprijacije;</p> <p>Lica koja nemaju zakonska ili svojinska prava na zemljište nisu obuhvaćena konsultativnim procesom;</p> <p>Pružanje dodatne podrške koja može biti potrebna pojedincima kako bi im se omogućilo potpuno učešće u procesu nije prepoznato ovim okvirom;</p>

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

	<p>Ne postoji zahtjev kojim je definisana obaveza objavljivanja LARP;</p> <p>Zakon o eksproprijaciji ne sadrži odredbu u skladu sa kojom je potrebno pružiti posebnu podršku osjetljivim grupama ili grupama koje su pod posebnim uticajem projekta. Međutim, ova vrsta podrške može biti pružena u skladu sa drugim nacionalnim zakonima;</p> <p>Nacionalni zakonodavni okvir ne definiše potrebu za uspostavljanjem nezavisnog i besplatnog projektnog žalbenog mehanizma, koji će biti usmjeren na rješavanje pitanja i žalbi koje se odnose na eksproprijaciju. Rok od samo 8 dana je definisan za dostavljanje zvaničnih žalbi na odluku o eksproprijaciji.</p>
Monitoring i revizija	<p>U skladu sa crnogorskim zakonodavnim okvirom, nije definisana potreba sprovođenja monitoringa i procjene procesa preseljenja/obnavljanja sredstava za život;</p> <p>Nije definisana obaveza sprovođenja nezavisne revizije/kontrole.</p>

3.6 Trenutni status procesa eksproprijacije

Nezavisni procjenitelj angažovan je od strane UZS u skladu sa nacionalnim zakonom o eksproprijaciji te je započeo proces procjene površine zemljišta koje će biti predmet eksproprijacije u septembru 2019. godine, dok su elaborati eksproprijacije završeni u martu 2020. godine. Zvanična odluka o utvrđivanju javnog interesa za potrebe Projekta je usvojena. Sledeći koraci u procesu se sastoje od realizacije popisa imovine i cenzusa, dok će UZN krenuti dalje u proces i započeti proces dostavljanja formalnih obavještenja o naknadama domaćinstvima i preduzećima čiji posjedi će biti predmet eksproprijacije, dok će informacije o načinima pružanja dodatne nadoknade i podrške biti objavljene od strane konsultanata koji pružaju podršku UZS.

Javne konsultacije po pitanju procesa eksproprijacije su realizovane u prethodnom periodu, a na održanim sastancima je predstavljena mapa sa ucrtanom trasom projektovanog puta. Sastanci su većinom održani na opštinskom i lokalnom nivou, dok su sastancima prisustvovali glavni predstavnici lokalnih zajednica. Pored toga, domaćinstva i privredni subjekti su dijelom informisani i tokom socio-ekonomskog istraživanja, pri čemu je tokom ovog procesa prepoznato da veliki broj ispitanika nije dobro upoznat sa obimom eksproprijacije. Ovom prilikom su ispitanici iskazali zabrinutost po pitanju značaja uticaja do kojih će doći usled eksproprijacije njihovih posjeda, iako se očekuje da većina domaćinstava i privrednih subjekata neće izgubiti veliki dio svojih posjeda usljed eksproprijacije.

U okviru perioda javnih konsultacija i tokom faze izrade elaborata eksproprijacije, Mjesna zajednica Radanovići je istakla niz problema koji se odnose na uticaje koje Projekat može imati na njihovu lokalnu zajednicu. Ova mjesna zajednica je iznijela zahtjev za izgradnju dodatnih kružnih tokova, kao i zahtjev za smanjenje širine dionice puta koja prolazi kroz teritoriju ove mjesne zajednice. Takođe, predstavnici ove mjesne zajednice su izrazili zabrinutost povodom lokacije pothodnika. Lokalno stanovništvo i vlasnici privrednih subjekata u opštini Budva su takođe izrazili zabrinutost po pitanju katastarskih podataka koji predstavljaju polaznu tačku za izradu elaborata eksproprijacije, pri čemu oni zahtijevaju da se elaborati eksproprijacije izrađuju na osnovu starih, austrougarskih mapa, umjesto na osnovu zvaničnih nacionalnih mapa. U ovoj fazi, UZS nastavlja da organizuje dodatne sastanke sa lokalnim stanovništvom na temu gorenavedenih pitanja, a sve sa ciljem dodatnog angažovanja zainteresovanih strana.

4. Principi koji se odnose na pitanja preseljenja

4.1 Principi

Aktivnosti koje će biti preduzete kako bi se osigurala usaglašenost postojećeg procesa sa EBRD standardima će se odnositi na:

- Prikupljanje dodatnih podataka i verifikaciju postojećih podataka kako bi se sproveo popis svih njihovih posjeda i uradila procjena svih uticaja i prava koja se odnose na preseljenje i uticaje na životne uslove (UR5 stav 14 i 15);
- Implementaciju pregovaračkog procesa u okviru procesa eksproprijacije koji sprovodi UZS, tako da se mehanizmi eksproprijacije koriste kao poslednje sredstvo, a ne kao preliminarni mehanizam, kao što je preporučeno u UR5, stav 10.
- Uspostavljanje procesa konsultacija i angažovanja PAP koji će obuhvatiti transparentno objavljivanje informacija o pravima i načinima podrške, odnosno procesa koji omogućavaju učešće zainteresovanih strana u definisanju efikasnih mera ublažavanja uticaja nastalih usled preseljenja, kao i mjere koje se odnose na obnavljanje troškova za život (UR5, stav 12);

- Uspostavljanje mehanizma za sprovođenje konsultacija i angažovanje zainteresovanih strana koji će omogućiti prevazilaženje prepreka po pitanju njihovog potpunog učešća u procesu (UR5, stav 13);
- Uspostavljanje pristupačnog i efikasnog žalbenog mehanizma, pri čemu će zainteresovane strane dobijati odgovore po osnovu žalbi u najkraćem mogućem roku, dok će im takođe biti omogućeno da svoje primjedbe rješavaju sudskim putem. Na ovaj način će biti omogućen pristup mehanizmu koji će omogućiti nepristrasno rješavanje svih pitanja (UR5, stav 12);
- Pregled svih novčanih nadoknada i prava kako bi se osiguralo da su mjere kompenzacije, obnavljanja sredstava za život i podrške usklađene sa principima kompenzacije po punoj zamjenskoj cijeni, kao i sa principima ublažavanja uticaja i posebnim propisima definisanim u UR5, stav 17-20 i 25-40;

Definisanje i implementacija procesa monitoringa, izvještavanja i eksterna revizija u skladu sa UR5, stav 23 i 24.

4.2 Realizacija procesa eksproprijacije

Nezavisni procjenitelj koji je angažovan od strane UZS, a u skladu sa nacionalnim Zakonom o eksproprijaciji, je započeo proces procjene zemljišta u projektnoj oblasti u septembru 2019. godine, dok su elaborati eksproprijacije završeni u martu 2020. godine. Nakon objave da je Projekat od javnog interesa i obavještenja o završnom roku za ispunjavanje uslova za nadoknadu, proces eksproprijacije koji sprovodi UZN može biti započet. Sledeći koraci u procesu eksproprijacije obuhvataju:

1. Popis imovine i cenzus, odnosno otvaranje pojedinačnih predmeta koji se odnose na eksproprijaciju, proces angažovanja zainteresovanih strana, principe definisane u EBRD UR5, žalbeni proces, implementaciju i monitoring aktivnosti;
2. Konsultacije i učešće zainteresovanih strana u definisanju i objavljivanju matrice odgovornosti;
3. Domaćinstva i privredni subjekti mogu da prihvate definisane mjere kompenzacije (nagodbe o raseljavanju) ili da prisustvuju raspravama o eksproprijaciji kako bi zatražili promjene;
4. Definisanje dodatnih mjera kompenzacije i podrške zasnovanih na EBRD UR. U skladu sa ovim zahtjevima, primjenjivaće se dodatne mjere kompenzacije i podrške kako bi se postigao cilj unaprijeđenja sredstava za život i standarda domaćinstava i preduzeća koji su pod uticajem Projekta. Navedene mjere nadoknade biti opsežnije od mjera zasnovanih na nacionalnom zakonodavstvu iz više razloga (npr. u skladu sa standardima EBRD, kriterijumi za sticanje prava na nadoknadu proširuju se na neformalne korisnike zemljišta i imovine, socio-ekonomske uslove, itd.);
5. Monitoring;
6. Nezavisna procjena procesa preseljenja kako bi se utvrdila usaglašenost sa zahtjevima.

5. Ispunjavanje uslova za nadoknadu i pomoć i matrica odgovornosti (uključujući preliminarnu matricu odgovornosti)

5.1 Ispunjavanje uslova za nadoknadu i pomoć

Lica pod uticajem projekta (PAP) se definišu kao sva fizička i pravna lica koja će biti fizički i/ili ekonomski preseljena usled sprovođenja eksproprijacije u okviru realizacije Projekta. U okviru
Jul 2020. godine

elaborata eksproprijacije su definisani mnogi PAP, koji stoga imaju pravo na kompenzaciju u okviru procesa eksproprijacije koji sprovodi UZN. Prema podacima iz elaborata eksproprijacije, u opštinama Budva, Tivat i Kotor će za potrebe Projekta biti eksproprijsano cca 16.8875 m² zemljišta, odnosno približno 16,89 ha. Ovo zemljište se nalazi na 661 parceli, od kojih 424 parcele pripadaju fizičkim licima (domaćinstvima), 112 parcela pripada pravnim licima, dok je 125 parcela u vlasništvu države. Otkup opštinskog zemljišta odvijace se na nivou Vlade i ovaj proces je van obima ove studije, premda je tokom sprovođenja socio-ekonomskog istraživanja identifikovano jedno domaćinstvo čije imanje je registrovano kao neformalno zemljište, odnosno jedno domaćinstvo koje živi na zemljištu koje je u vlasništvu države. Kada su u pitanju domaćinstva i privredni subjekti, očekuje se da će uticaji biti najizraženiji u slučajevima 106 domaćinstava i 102 privredna subjekta koja se nalaze u koridoru od 50m lijevo i desno od postojećeg puta. Osim vlasnika zemljišta, tokom socio-ekonomskog istraživanja su identifikovane sledeće kategorije lica koji imaju pravo na podršku i pomoć tokom eksproprijacije:

Tabela 8: Kategorije lica koji ispunjavanju uslove za nadoknadu i pomoć

<p>Domaćinstva: (uključujući formalne i neformalne vlasnike i podstanare)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Domaćinstva koja žive kao podstanari (procjenjuje se da među onima koji su najviše izloženi uticajima postoji 2%, odnosno 2 takva domaćinstva) • Domaćinstva koja stanuju u kućama koje su u vlasništvu šire porodice (procjenjuje se da među onima koji su najviše izloženi uticajima postoji 5%, odnosno 5 takvih domaćinstava) • Domaćinstva koja žive u neformalnim objektima ili na državnom zemljištu (procjenjuje se da među onima koji su najviše izloženi uticajima postoji 1%, odnosno 1 takvo domaćinstvo)
<p>Privredni subjekti:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Privredni subjekti koji obavljaju svoje privredne aktivnosti u iznajmljenim poslovnim objektima (procjenjuje se da među onima koji su najviše izloženi uticajima postoji 39%, odnosno 40 takvih privrednih subjekata) • Lica koja su zaposlena u privrednim subjektima koji su najviše izloženi uticajima Projekta (ukupan broj nije poznat) • Zaposleni koji žive u objektima koji se nalaze u sklopu imovine privrednih subjekata koji će prekinuti svoje poslovanje usled realizacije Projekta (ukupan broj nije poznat) (17% privrednih subjekata koji se nalaze najbliže postojećem putu je navelo da očekuju da će morati da zatvore svoje firme, dok je 18% privrednih subjekata odgovorilo da njihovi zaposleni žive u objektima koji se nalaze u sklopu privredne imovine).
<p>Zaposleni:</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Veliki broj zaposlenih će biti pod uticajem Projekta usljed privremenog prekida poslovanja • Pored toga, neki od zaposlenih mogu izgubiti posao ukoliko njihova firma bude zatvorena zbog Projekta • Neki od zaposlenih žive u poslovnim prostorijama i potencijalno mogu izgubiti svoj dom, ukoliko dođe do zatvaranja firme

Svi pojedinci ili domaćinstva koja posjeduju, žive ili koriste zemljište koje će biti predmet eksproprijacije za potrebe Projekta (formalni i neformalni korisnici) imaju pravo na kompenzaciju i/ili pomoć u obnavljanju sredstava za život ili druge vrste pomoći, a sve u odnosu na njihove lične karakteristike koje su definisane u odnosu na standarde propisane UR5. Sledeća tabela (Tabela 9) opisuje različite kategorije PAP i procese koji su primijenjeni u dosadašnjoj realizaciji projektnih aktivnost, odnosno koji će biti korišćeni u njihovoj indentifikaciji:

Tabela 9 – Lica koja su pod uticajem projekta

1.	Lica i privredni subjekti sa formalno-imovinskim pravima i pravima koja prepoznaje nacionalno zakonodavstvo (vlasnici)	Lica sa formalnim pravima će biti identifikovana u okviru elaborata eksproprijacije. U slučaju da zemljište na koje neko lice ima imovinska prava nije evidentirano u katastru (npr. kuća koja je identifikovana kao neformalno sagrađeni objekat na privatnom zemljištu), vlasnik može podnijeti zahtjev za kompenzaciju. Nakon dostavljenog zahtjeva, vlasnik će dobiti poziv za sastanak, pri čemu će evidencija UZN biti ažurirana.
1b	Lica i privredni subjekti sa formalno imovinskim pravima i pravima koja prepoznaje nacionalno zakonodavstvo (vlasnici) koji se ne mogu locirati	Pomenuta lica će biti identifikovana tokom cenzusa. Sredstva za nadoknadu po osnovu eksproprijacije će biti deponovana na računu koji je uspostavljen posebno za te potrebe, što je u skladu sa zahtjevima crnogorskog Zakona o eksproprijaciji.
2.	Fizička i pravna lica koja nemaju formalno imovinska prava na zemljište na kom žive u vrijeme sprovođenja cenzusa (neformalni korisnici)	1% domaćinstava smatra da živi na zemljištu za koje nema zakonsko pravo. Od domaćinstava koja zauzimaju neformalno zemljište se ne očekuje da će biti fizički raseljena. Do sada nisu registrovani neformalni privredni subjekti. Svako domaćinstvo ili privredni subjekt u ovoj kategoriji će biti nadoknađeno za izgublenu dobit za usjeve, objekte ili poboljšanje zemljišta koje su izgradili. Takođe, ukoliko projekat bude uticao na njihov životni standard, imaće pravo nadoknade.
3.	Lica koja legalno zauzimaju ili koriste zemljište, ali nisu vlasnici zemljišta	Vlasništvo nad posjedima u Crnoj Gori je često strukturno podijeljeno između glava domaćinstva šire porodice, dok je vlasništvo nekad neformalno podijeljeno i među bliskim srodnicima. Tokom socio-ekonomskog istraživanja je identifikovano nekoliko slučajeva u kojima je zemlja ustupljena na korišćenje licima koji nisu formalni vlasnici imanja. Pored toga, veliki broj privrednih subjekata obavlja svoje privredne aktivnosti u iznajmljenim objektima. Podaci prikupljeni tokom socio-ekonomskog istraživanja ukazuju na to da među domaćinstvima koja će biti najviše izložena uticajima, postoje 2 domaćinstva koja žive kao podstanari. Takođe, među domaćinstvima koja će biti najviše izložena uticajima je identifikovano 5 domaćinstava koja koriste stambene objekte koji formalno pripadaju članovima njihovih širih porodica, ili žive u kućama koje su u zajedničkom vlasništvu članova porodice. Ukoliko je zastupljenost neformalnih vlasnika slična i među domaćinstvima koja će biti pod manjim uticajem projekta, u tom slučaju se očekuje da postoje još 22 domaćinstva koja žive kao podstanari ili koja su korisnici posjeda koji su u formalnom vlasništvu njihovih članova porodice. Pored toga, 39% privrednih subjekata je navelo da svoje poslovne aktivnosti obavljaju u iznajmljenim objektima. Domaćinstva ili privredni subjekti u ovoj kategoriji će dobiti nadoknadu za izgublenu dobit za usjeve, objekte ili poboljšanja koja su realizovali na svojim imanjima. Takođe, ukoliko projekat bude uticao na njihov životni standard, navedene kategorije zainteresovanih strana će imati pravo na nadoknadu.

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

4.	<p>Grupe koje su pod posebnim uticajima projekta¹¹</p>	<p>U okviru socio-ekonomskog istraživanja su identifikovane sledeće grupe koje su pod posebnim uticajem projekta i lica kojima je potrebna pomoć zbog pristupa, jezičkih barijera, kulturoloških i drugih aspekata:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Domaćinstva koja su korisnici socijalne pomoći (5%); • Domaćinstva u kojima je žena glava porodice (1%); • Romska domaćinstva nastanjena preko puta aerodroma (2%); • Domaćinstva koja primaju penziju (33%)¹²; • Domaćinstva koja imaju više od 7 članova porodice (6%); • Domaćinstva u kojima glava porodice nema završenu srednju školu (25%); • Domaćinstva koja žive u iznajmljenim kućama/stanovima (2%) ili domaćinstva koja žive na zemljištu koje je u vlasništvu šire porodice (6%); • Domaćinstva koja nemaju formalni smeštaj (1%)¹³. <p>Prisustvo i zastupljenost grupa koje su pod posebnim uticajem projekta će biti utvrđeno tokom faze popisa imovine/izrade studije procjene uticaja izazvanih raseljavanjem.</p>
5.	<p>Ostala lica koja su pod uticajem Projekta (PAP)</p>	<p>Očekuje se da će i lica zaposlena u privrednim subjektima takođe biti pod uticajem Projekta: SES je pokazao da 50% privrednih subjekata koji će biti najviše izloženi uticajima predstavljaju mala preduzeća, sa 5 ili manje zaposlenih, dok 20% anketiranih privrednih subjekata ima 20 i više zaposlenih. Očekuje se da će samo oni koji su zaposleni u privrednim subjektima koji će biti najviše izloženi uticaju predstavljati PAP, do čega će doći usled privremenog ili trajnog obustavljanja poslovnih aktivnosti. Ukupno 18% anketiranih privrednih subjekata je navelo da njihovi zaposleni žive u objektima koji se nalaze u okviru poslovnih objekata, pa bi stoga ovi zaposleni morali biti fizički preseljeni ukoliko dođe do obustavljanja poslovnih aktivnosti usled eksproprijacije zemljišta koja će biti sprovedena za potrebe realizacije Projekta.</p>

¹¹ Koristi se gorepomenuti termin umjesto termina 'osjetljive grupe'.

¹² Napomena: Pitanje koje je adresiralo glavni izvor prihoda u domaćinstvu.

¹³ Napomena: Podaci predstavljaju rezultat SES koji je realizovan u zoni od 50m sa lijeve i desne strane postojećeg puta, među ukupno 98 domaćinstava, realizovanog u februaru 2020. godine.

5.2 Prava na nadoknadu

U ovom poglavlju su opisana različita prava na nadoknadu, koja su predložena na osnovu rezultata socio-ekonomskog istraživanja. Dodatno, predložene mjere su predstavljene i u matrici prava na nadoknadu u sledećem poglavlju (Poglavlje 5.3). Predložene mjere nadoknade je potrebno potvrditi, pri čemu preduslov za odobravanje predloženih mjera predstavlja definisanje procesa koji se odnose na koordinaciju i sprovođenje aktivnosti među nadležnim državnim organima, odnosno objavljivanje informacija i sprovođenje konsultativnog procesa sa PAP. Navedeni procesi su opisani u poglavlju koje se odnosi na implementaciju aktivnosti.

5.2.1 Novčana nadoknada za imovinu

U skladu sa nacionalnim zakonom o eksproprijaciji, ovlašćeni procjenitelji Uprave za nekretnine i komisija za procjenu vrijednosti imovine će procijeniti vrijednost različitih vrsta zemljišta i fizičke imovine, pri čemu će njihova procjena biti zasnovana na sledećem pristupu (vidi Tabelu 10):

Zemljište: Iznos nadoknade se obračunava u iznosu tržišne vrijednosti imovine, uz dodatak transakcionih troškova nastalih tokom ponovnog sticanja prava na predmetnu imovinu (transakcioni troškovi, troškovi upisa u registar). Tržišna vrijednost imovine (zemlje i objekata) se definiše na osnovu nedavno realizovanih transakcija na tržištu u projektnoj oblasti (ili u relevantnoj obližnjoj oblasti). Iznos nadoknade za kupovinu zamjenskog zemljišta će biti u skladu sa tržišnom vrijednosti zemljišta koje ima slične karakteristike, a koje se nalazi u blizini oblasti u kojoj će se sprovesti eksproprijacija. Prilikom procjene biljaka i stabala, u obzir će se uzeti karakteristike, kao što su starost zasada i vrijeme koje je potrebno kako bi nova biljka/stablo sazreli. Definisane su odredbe u skladu sa kojima se vlasnicima omogućava da zahtijevaju otkup preostalog dijela zemljišta u okviru definisane nadoknade, pri čemu se zadržava mogućnost umanjivanja iznosa nadoknade kako bi se na taj način uvažilo povećanje vrijednosti imovine usled realizacije Projekta.

Objekti: Iznos nadoknade za formalne objekte koji postoje u imovinskoj evidenciji UZN će biti određen na osnovu tržišne vrijednosti objekata sličnih karakteristika koji se nalaze u predmetnoj oblasti, uključujući potencijalne transakcione troškove. U skladu sa nacionalnim Zakonom o eksproprijaciji, ne definiše se obaveza isplate nadoknade za neformalne objekte, premda se UZS pismenim putem i u komunikaciji sa domaćinstvima i privrednim subjektima obavezala da će isplatiti nadoknadu za formalne i neformalne objekte u okviru procesa koji sprovodi UZN. Ova nadoknada će obuhvatiti neformalno izgrađene kuće, dok ostale vrste neformalnih objekata koji su u vlasništvu domaćinstava i privrednih subjekata, npr. parking prostori, usjevi i nestambeni objekti nemaju potrebne dozvole i stoga nisu obuhvaćeni ovom kategorijom.

Gorenavedeni pristup je generalno usklađen sa EBRD propisima koji se odnose na isplatu nadoknade za posjede po punoj zamjenskoj cijeni, pod uslovom da definisani iznos nadoknade u potpunosti odgovara iznosu koji je potreban za zamjenu predmetne imovine, odnosno pod uslovom da su svi posjedi tačno identifikovani. Međutim, potrebno je preduzeti dodatne aktivnosti kako bi se riješila pitanja koja se odnose na:

- Mogućnost umanjivanja iznosa nadoknade, u slučaju da dođe do povećanja vrijednosti preostalog dijela zemljišta usled realizacije Projekta. Na ovaj način se mogu stvoriti uslovi u kojima neće biti moguća zamjena izgubljene imovine;

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

- Iznos troškova potpune zamjene imovine, definisan na osnovu prethodnih cijena možda neće biti validan na tržištu koje je aktivno i koje se širi u oblasti turizma.

Troškovi za zamjenu neformalnih stambenih i poslovnih objekata (objekata koji su sagrađeni bez građevinske dozvole i koji nisu evidentirani od strane UZN) kao i troškovi za zamjenu nestambenih objekata će se obračunavati na osnovu troškova izgradnje objekata sličnih karakteristika na drugoj lokaciji, uključujući troškove materijala, izvođenja radova i sve transakcione troškove (troškovi izgradnje objekata).

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

Tabela 10: Postupak obračuna iznosa nadoknade za nepokretnosti, u skladu sa Zakonom o eksproprijaciji

Vrsta nadoknade	Postupak
Nadoknada za ekspropisanu nepokretnu imovinu (obuhvata stambene objekte, pomoćne objekte i dodatne objekte izgrađene kako bi se poboljšali uslovi, npr. parking prostor, zidovi, ograde, itd.)	Iznos nadoknade za ekspropisanu stambenu zgradu, stan, privredni objekat se određuje na nivou pravične nadoknade za takvu vrstu nepokretne imovine. Korisnik eksproprijacije može (ukoliko se steknu uslovi) omogućiti nadoknadu stambene zgrade, apartmana ili privrednog objekta. Zamjenska nekretnina će biti obezbijedena vlasniku prije rušenja ekspropisanog objekta. Neformalna imovina neće biti nadoknađena u gotovini.
Nadoknada za stambeno zemljište	Prema Zakonu o eksproprijaciji, vlasnici čije će zemljište biti predmet eksproprijacije zahtijevaće pravičnu novčanu naknadu koja će se utvrditi u visini tržišne vrijednosti iste vrste nekretnina na istom ili sličnom području opštine, uvećane za eventualni izgubljeni profit tokom perioda preseljenja. U slučaju da se tržišna cijena ne može utvrditi, opština sa istim ili sličnim primanjima po glavi stanovnika će biti uzeta u razmatranje u navedenom kontekstu, što je u skladu sa zakonom koji reguliše egalizacioni fond. UZS je izrazila saglasnost po pitanju opredjeljivanja nadoknade i za neformalno izgrađene objekte.
Nadoknada za poljoprivredno zemljište	Iznos novčane naknade za ekspropisano poljoprivredno zemljište se određuje u odnosu na iznos pravične nadoknade za predmetnu vrstu zemljišta. Iznos naknade za ekspropisano poljoprivredno zemljište za lice čiji prihod od tog zemljišta predstavlja osnovi uslov egzistencije, nakon podnošenja zahtjeva i ukoliko su ispunjeni svi uslovi, utvrđuje se na način da se vlasniku da drugo odgovarajuće zemljište koje zadovoljava iste kriterijume po pitanju poljoprivredne kulture i klase ili poljoprivrednog zemljište odgovarajuće vrijednosti na istom mjestu ili u bližem okruženju. Nadoknada za ekspropisane objekte koji se koriste za uzgoj stoke i skladištenje ili preradu poljoprivrednih proizvoda, a za vlasnike čiji prihodi zavise od navedenih poljoprivrednih aktivnosti i koji podnesu zahtjev za nadoknadu i ukoliko su ispunjeni svi uslovi, će biti realizovana davanjem u posjed drugog objekta u kom će vlasniku biti omogućeno da nastavi obavljanje poljoprivrednih aktivnosti. Ove aktivnosti će se sprovoditi na lokaciji predloženoj od strane prethodnog vlasnika, a koja se nalazi u okviru predmetnih poljoprivrednih posjeda, a sve u skladu sa važećim propisima
Nadoknada za vinograd ili voćnjak	Iznos naknade za ekspropisani vinograd ili voćnjak će biti određena na isti način na koji se određuje nadoknada za gorenavedene vrste zemljišta, dok će iznos nadoknade u ovom slučaju biti uvećan za vrijednost neamortizirajućih investicija realizovanih sa ciljem podizanja i održavanja predmetnih vinograda ili voćnjaka, kao i za iznos neto prinosa koje bi dali predmetni vinogradi i voćnjaci, i tu u periodu koji je potreban da se novi vinograd i voćnjak podigne i da dostigne isti stepen zrelosti koji je imao prije eksproprijacije. Naknada za ekspropisani mladi vinograd ili voćnjak koji ne daje plod određuje se prvo utvrđivanjem naknade za zemljište prema odredbama člana 36. Zakona o eksproprijaciji, a tome se dodaje vrijednost investicija uloženi za njegovo podizanje i iznos neto prinosa koji bi bio ostvaren, sve do trenutka eksproprijacije.

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

Vrsta nadoknade	Postupak
Nadoknada za šume	Naknada za eksproprisanu zrelu ili približno zrelu šumu predstavlja vrijednost šumskih vrsta i drugih šumskih plodova utvrđenih po tržišnim cijenama na kamionu ili drugom utovaru, ili kupovnom mjestu umanjenom za troškove proizvodnje. Naknada za eksproprisanu mladu šumu određena je troškovima podizanja takve šume, uvećanog za faktor prostorne vrijednosti u kom kontekstu takva šuma može dostići vrijednost zrele šume. Iznos nadoknade će biti uvećan za vrijednost eksproprisanog zemljišta, u skladu sa odredbama Člana 36 Zakona o eksproprijaciji. Troškovi proizvodnje obuhvataju troškove sječe, proizvodnje i transporta različitih sorti iz šume i transporta do mjesta za otkup. Troškovi uzgoja mladih šuma vještačkim putem određuju se na nivou troškova pošumljavanja i troškova gajenja mladih šuma koje su nastale prirodnim putem, i to u iznosu troška za pošumljavanje.
Nadoknada za građevinsko zemljište	Još uvijek nije poznat način definisanja nadoknade za građevinsko zemljište, pa će stoga definisanja ovog procesa predstavljati dio pripremnih aktivnosti za pripremu LARP.

5.2.2 Novčana naknada za izgubljeni neto prihod i druge ekonomske gubitke

Svi pojedinci/domaćinstva/preduzeća, koji će biti trajno ili djelimično ekonomski preseljeni, imaju pravo na novčanu naknadu za izgubljene neto prihode tokom prelaznog perioda (do ponovnog uspostavljanja poslovnih/privrednih aktivnosti na drugoj lokaciji) u skladu sa odredbama UR5.

Zakon o eksproprijaciji ne sadrži odredbe kojima se definišu gubici po pitanju sredstava za život. Međutim, sa UZS je dogovoren sljedeći pristup po ovom pitanju:

- Ovlašćeni procjenitelji će izvršiti procjenu poslovnih gubitaka (gubitak neto prihoda), a na osnovu svih dostupnih dokumenata, pri čemu će se procjena odnositi kako na trajne, tako i na privremene gubitke;
- Kada su u pitanju trajni gubici, po tom osnovu će biti definisane (s obzirom na to da još uvijek nisu definisane) i mjere pružanja podrške za obnavljanje sredstava za život (u nastavku);
- Ukoliko je poslovna aktivnost potpuno neformalna, i ukoliko ne postoji evidencija o istoj, biće pripremljena procjena neto prihoda i/ili gubitaka;
- Svaki zaposleni koji je pogođen ovim aktivnostima imaće pravo na nadoknadu u obliku prelazne podrške, u zavisnosti od vremenskog perioda i prirode raseljenja, kao i na pomoć u obnavljanju sredstava za život;
- Nadoknada za usjeve/stabla će biti određena na osnovu iznosa potrebnog za zamjenu usjeva/stabala, i to u periodu dok novi usjevi ne dostignu isti stepen razvoja koji su imali prije eksproprijacije.

Očekuje se da navedena vrsta kompenzacije neće biti obuhvaćena procesom procjene koji sprovodi UZN, pa će stoga iznos nadoknade biti definisan tokom procesa popisa imovine, procjene posjeda i pregovora koji će biti realizovani u cilju postizanja sporazuma po pitanju eksproprijacije.

5.2.3 Pomoć pri preseljenju

Pomoć pri preseljenju će biti definisana na osnovu polaznih indikatora koji proizilaze iz SES i dodatnih informacija prikupljenih tokom popisa imovine i cenzusa, a sve u saradnji sa PAP tokom procesa konsultacija i objavljivanja informacija.

Pomoć pri preseljenju će biti definisana u skladu sa specifičnim potrebama lica koja su pogođena raseljenjem. Ova vrsta pomoći se vrlo često pruža raznim domaćinstvima koja su pod uticajem projekta, odnosno onim domaćinstvima koja su fizički ili ekonomski raseljena usled realizacije projekta, i može da uključi sledeće:

- Pomoć za preseljenje u odgovarajući smještaj sa sigurnošću zakupa. Na primjer, ugroženo domaćinstvo koje nema drugo mjesto boravka osim navedenog neformalnog stambenog objekta, može da dobije pomoć da se preseli u opštinski socijalni stan, uz dugoročni ugovor kojim se osigurava sigurnost zakupa;
- nadoknada za preseljenje;
- podrška pri pripremi i razumijevanju dokumentacije za one koji su nepismeni ili ne razumiju crnogorski jezik;
- pravna pomoć;
- pomoć pri dobijanju ličnih dokumenata, u cilju pružanja pomoći pri pristupu službama i uslugama koji su dostupni shodno nacionalnom zakonodavstvu ;
- pomoć u pristupu za dobijanje socijalne pomoći;
- pomoć za upisivanje djece u školu; i

- pomoć u pristupu zdravstvenoj zaštiti, itd.

UZS je izrazila saglasnost po pitanju saradnje sa institucijama i organizacijama koje mogu da obezbijede neophodne usluge, kao što su opštinski centar za socijalni rad ili lokalne organizacije koje rade sa grupama koje su pod posebnim uticajima projekta kako bi im pomogle da ostvare pristup potrebnim službama.

UZS će, zajedno sa Centrom za socijalni rad Crne Gore, obezbijediti alternativni smještaj za one koji će izgubiti stambene objekte usljed realizacije ovog Projekta, i to u periodu dok njihov novi stambeni prostor ne bude spreman za useljenje (ukoliko odluče da izgrade novi stambeni objekat), ili dok ne kupe novi stambeni objekat (kuću ili stan). Troškovi za alternativni smještaj će biti obezbijeđeni u periodu od najduže godinu dana. Svi troškovi koji se odnose na pomoć pri preseljenju, bilo da smještaj obezbjeđuje neko drugo ministarstvo ili organ, ili treća strana, biće obezbijeđeni kroz UZS.

5.2.4 Pomoć pri obnavljanju sredstava za život

U slučajevima kada sprovođenje Projekta, odnosno gubitak zemljišta i drugih nepokretnosti, ili gubitak pristupa imanjima, vodi do gubitka prihoda ili sredstava za život (ekonomsko raseljenje) lica pod uticajem projekta i njihovih preduzeća, jedinica za implementaciju projekta UZS će sprovesti mjere usmjerene na obnavljanje sredstava za život, pri čemu će ove mjere biti detaljnije date u okviru LARP. Ova pomoć će biti obezbijeđena kao dodatna mjera uz novčanu nadoknadu za zemljište i nepokretnosti koji će biti pod uticajem projekta. Zaposleni u privrednim subjektima koji će biti pod najizraženijim uticajem projekta će možda privremeno ostati bez posla, i to tokom perioda rekonstrukcije poslovnih objekata. Pored toga, neki zaposleni mogu ostati bez posla ukoliko dođe do zatvaranja nekih privrednih subjekata, dok postoji mogućnost da će neki radnici izgubiti i posao i smještaj, u slučaju kada su u pitanju radnici koji rade i žive u objektima koji se nalaze u sklopu privrednog subjekta.

Dodatno, neki radnici mogu izgubiti posao i ukoliko se preduzeća zatvore, dok drugi mogu izgubiti i svoje domove ukoliko su u pitanju radnici koji žive u objektima koji se nalaze u sklopu privrednog subjekta.

Podrška prilikom obnavljanja sredstava za život može obuhvatiti sledeće mjere:

- nadoknadu za troškove ponovnog uspostavljanje poslovnih aktivnosti na drugoj lokaciji;
- nadoknadu za troškove rekonstrukcije poslovnih objekata ili sredstava za život kako bi se omogućilo neprekidno sprovođenje poslovnih aktivnosti;
- pristup mogućnostima zapošljavanja koje su stvorene usled realizacije Projekta; pomoć pri identifikaciji i pristupu drugim aktivnostima za sticanje prihoda/obnovu života;
- nadoknada plata zaposlenih ukoliko dođe do privremenog obustavljanja poslovnih aktivnosti;
- nadoknada plata radnicima koji su zaposleni na određeno vrijeme, uz pomoć pri pronalaženju novog posla i/ili pružanju obuke zaposlenima ukoliko privredni subjekat bude trajno zatvoren;
- pomoć pri plaćanju stanarine i traženju posla i/ili pružanju obuke na određeno vrijeme za zaposlene koji žive u objektima koji se nalaze u sklopu privrednog subjekta, a koji ostanu bez posla i smještaja;
- pomoć pri pohađanju obuka, razvoju vještina, mogućnostima zaposlenja;

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

- pomoć pristupu kreditnim institucijama;
- pružanje prelazne podrške (vidi gore);
- naknadu ili pomoć pri prevozu opreme ili mašina.

Biće obezbijeđena pomoć pri obnavljanju sredstava za život svim licima koja budu identifikovana kao lica kojima je potrebna ova vrsta pomoći, a na osnovu popisa imovine/studije procjene uticaja. Ova vrsta pomoći će biti obezbijeđena u okviru dodanih pregovora o mjerama nadoknade i podrške, a ne kao dio procesa kompenzacije koji sprovodi UZN. Jedinica za sprovođenje projekata UZS (PIU) će saradivati sa institucijama i organima koji mogu da obezbijede ovu vrstu pomoći, kao što su lokalni biro i rada, ili lokalne organizacije koje sprovode poslovne obuke, koji realizuju aktivnosti u oblasti obrazovanja odraslih, pružaju usluge po pitanju pristupa kreditnim ustanovama, itd.

5.3 Okvirna matrica prava na nadoknadu

Matrica okvira prava na nadoknadu (tabela 11) predstavlja aktivnost koja se realizuje u kontinuitetu. Zadatak matrice je da pruža informacije o razvoju LARP, nakon što se izvrši procjena imovine i census, odnosno procjena vrijednosti i konsultacije.

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

Tabela 11: Okvirna matrica prava na nadoknadu u okviru Projekta

VRSTA GUBITKA/UTICAJ	KATEGORIJA LICA POD UTICAJEM PROJEKTA	BROJ PAP	PRAVA
Trajni gubitak poljoprivrednog, poslovnog ili stambenog zemljišta koje je u privatnom vlasništvu	Vlasnik zemljišta	536 parcela će biti ekspropisano, od čega 424 parcele pripadaju domaćinstvima, dok je 112 parcela u vlasništvu privrednih subjekata	Novčana nadoknada za zemlju po „nadopunjenom“ trošku zamjene i uzimajući u obzir promjene vrijednosti prema zahtjevima EBRD PR5. U slučaju kad nakon eksproprijacije ostane usitnjeno zemljište, vlasnici nekretnine mogu da zahtijevaju eksproprijaciju čitave parcele ili tog preostalog dijela zemljišta radi izbjegavanja usitnjavanja zemljišta. iii Zamjena ekspropisanog zemljišta istom ili boljom parcelom (odnos veličine i kvaliteta) u slučaju kada zemljište predstavlja osnovu za sticanje sredstava za život.
Gubitak jednogodišnjih/višegodišnjih usjeva i drveća i druge vrste posjeda koji se koriste za sticanje sredstava za život (npr. poslovni objekti, parking prostor, štale, građevinsko zemljište)	Vlasnici usjeva, biljaka, drveća (mogu da budu vlasnici zemljišta ili formalni ili neformalni korisnici zemljišta)	Biće definisano nakon procjene imovine koja će biti sprovedena u okviru procesa izrade elaborata eksproprijacije i popisa imovina, odnosno procjene uticaja. Dodatni gubici mogu biti identifikovani tokom naknadnog procesa konsultacija i objavljivanja informacija.	Pravo na žetvu usjeva, za godišnje ubiranje plodova. iii Novčana nadoknada za izgubljene jednogodišnje/višegodišnje usjeve / i stabla uz punu zamjensku cijenu. iii na njihov zahtjev, gubitak usjeva i zemljišta može se ublažiti obezbjeđivanjem zemljišta sa usjevima iste kulture i klase na zemljištu koje ima najmanje istu vrijednost. iii U slučaju da domaćinstva ostvaruju prihode gajenjem usjeva, može se obezbijediti podrška za obnovu sredstava za život / prelazna podrška.
Gubitak stambenih objekata koji imaju dozvolu (fizičko raseljavanje)	Vlasnik objekta koji je predmet eksproprijacije	Trenutno su identifikovana 2 takva slučaja. Dalja identifikacija će biti realizovana u okviru implementacije LARF i izrade LARP.	Novčana nadoknada za stambene objekte po punoj zamjenskoj cijeni, uključujući zemljište, po troškovima zamjene. i Prelazna podrška radi pružanja pomoći po pitanju troškova preseljenja. i Privremena podrška, u slučaju rušenja stambenog objekta prije završetka izgradnje novog, ili prije kupovine zamjenskog objekta. Plaćen smještaj do izgradnje novog stambenog objekta, ali ne duže od jedne godine.
Gubitak stambenih objekata koji imaju dozvolu (fizičko preseljenje)	Lice koje je korisnik, ali ne i vlasnik objekta koji će biti predmet eksproprijacije	Realizacija ovih mjera se trenutno očekuje samo ukoliko bude potrebno raseljavanja zaposlenih koji žive u okviru privrednih subjekata, a usled zatvaranja	Odgovarajući zamjenski stambeni objekat pod istim uslovima. i Privremena podrška domaćinstvima u periodu dok se obezbijedi zamjenski stambeni objekat, a pod uslovom da ova domaćinstva moraju da se presele prije nego što se realizuje mjera obezbjeđivanja zamjenskog stambenog objekta.

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

VRSTA GUBITKA/UTICAJ	KATEGORIJA LICA POD UTICAJEM PROJEKTA	BROJ PAP	PRAVA
		privrednog subjekta. Ova mjera može biti realizovana i ukoliko bude potrebno preseliti neko domaćinstvo koje stanuje u kući koje nije u njihovom vlasništvu. Predloženi okvir će dalje biti razrađen i potvrđen tokom implementacije LARF i izrade LARP.	<ul style="list-style-type: none"> i U slučaju da je postojeći smještaj obezbijeđen u sklopu poslovnog angažmana, potrebno je pružiti pomoć pri pronalasku novog posla koji će im pružiti iste uslove i/ili pružiti pomoć u vidu privremene isplate zarada tokom perioda obuke (vidi: gubitak posla) i Prelazna pomoć po pitanju svih transakcionih troškova. i Prelazna pomoć po pitanju troškova selidbe.
Gubitak neregistrovanog/neformalnog objekta (kuće) (fizičko raseljenje)	Vlasnik objekta koji će biti predmet eksproprijacije	<p>Još uvijek nije utvrđeno.</p> <p>Do sada je identifikovana samo jedna kuća na državnom zemljištu i nije poznato da li će ona biti predmet eksproprijacije.</p>	<p>U nekim slučajevima, Ministarstvo održivog razvoja i turizma može obezbijediti odgovarajući zamjenski smještaj .</p> <ul style="list-style-type: none"> i Prelazna podrška radi pružanja pomoći po pitanju troškova preseljenja. i Privremena podrška (kirija), ukoliko dođe do rušenja stambenog objekta prije izgradnje ili kupovine zamjenskog stambenog objekta. Plaćen smještaj do izgradnje novog stambenog objekta, ali ne duže od jedne godine.
Gubitak registrovanih i neregistrovanih poslovnih objekata (poslovni objekti, betonske i druge vrste ograda, parking prostor, asfaltirani pristupni put, pomoćni i drugi objekti)	Vlasnik poslovnog objekta	102 privredna subjekta posjeduju ili iznajmljuju poslovne objekte u koridoru od 50 metara sa lijeve i desne strane puta. Očekuje se da će uticaj po pitanju gubitka registrovanih i neregistrovanih poslovnih objekata biti usmjereni na 102 privredna subjekta koji su identifikovani u navedenom koridoru.	<p>Novčana nadoknada za poslovne objekte po punoj cijeni zamjene, sa ili bez vrijednosti zemljišta, u zavisnosti od toga da li je zemljište u vlasništvu identifikovanih privrednih subjekata.</p> <ul style="list-style-type: none"> i pomoć pri obnavljanju sredstava za život, ukoliko zainteresovane strane definišu potrebu za navedenom vrste pomoći.

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

VRSTA GUBITKA/UTICAJ	KATEGORIJA LICA POD UTICAJEM PROJEKTA	BROJ PAP	PRAVA
Gubitak registrovanih i neregistrovanih poslovnih objekata (poslovni objekti, betonske i druge vrste ograda, parking prostor, asfaltirani pristupni put, pomoćni i drugi objekti)	Lice koje je korisnik, ali ne i vlasnik poslovnog objekta koji će biti predmet eksproprijacije	40% privrednih subjekata koji će biti pod najizraženijim uticajem eksproprijacije posluje u objektima koje iznajmljuju od trećih lica. Obim gubitka koji se odnosi na poslovne objekte će biti definisan u okviru studija eksproprijacije, popisa imovine i studije procjene uticaja izazvanih preseljenjem. Kada su pitanju očekivani gubici poslovnih objekata, očekuje se da će većina poslovnih subjekata izgubiti parking prostor. Postoji mogućnost da će neki privredni subjekti morati u potpunosti da rekonstruišu svoje poslovne objekte.	Odgovarajući zamjenski poslovni objekti će biti obezbijeđeni, pri čemu će pružati uslove koji će odgovarati uslovima koji su postojali prije eksproprijacije. i nadoknada za sve realizovane mjere unaprijeđenja i adaptacije objekata po zamjenskoj cijeni. i privremena pomoć po pitanju troškova preseljenja i izgubljene dobiti tokom perioda preseljenja poslovnih aktivnosti u druge poslovne objekte. i prelazna podrška po pitanju svih transakcija (npr. ponovno registrovanje privrednog subjekta, sertifikacija, itd.). iii Nadoknada za sve realizovane mjere unaprijeđenja i adaptacije objekata, po zamjenskoj cijeni. i Namjenski definisana podrška pri obnavljanju sredstava za život. iii Rekonstrukcija postojećih objekata kako bi se održalo poslovanje privrednog subjekta nakon gubitka poslovnih objekata. i Namjenski definisana i prelazna podrška.
Gubitak prihoda zbog gubitka usjeva ili neformalnih objekata korišćenih za sticanje prihoda za domaćinstvo, gdje te aktivnosti predstavljaju značajan doprinos za ostvarenje prihoda.	Korisnici resursa kojima se ostvaruju prihodi	Biće definisano u narednoj fazi	Namjenski definisane mjere za obnavljanje sredstava za život, kreirane da unaprijede ili, u najmanju ruku, održe životni standard i nivo prihoda.
Gubitak nestambenih objekata (pomoćnih objekata i drugih unaprijeđenja na zemljištu)	Vlasnik nestambenog objekta	Biće utvrđeno na osnovu podataka iz elaborata eksproprijacije, odnosno nakon popisa imovine	Novčana nadoknada za nestambene objekte po cijeni punog troška zamjene.
Trajni ili privremeni gubitak zaposlenja, kao posljedica zatvaranja poslovnog objekta ili premještanja poslovnih aktivnosti	Zaposleni u privrednom subjektu na koje projekat ima uticaj	17% od 72 privredna subjekta koja će biti pod najvećim uticajem eksproprijacije su navela da će morati da zatvore svoje firme. 18% privrednih subjekata koji su pod najvećim uticajem eksproprijacije je navelo da imaju zaposlene koji žive u objektima u sklopu privredne imovine.	Prelazna nadoknada (mjesečna plata) tokom perioda preseljenja poslovnog subjekta, a za nadoknadu privremenih gubitaka. i U slučaju zatvaranja poslovnog subjekta, prelazna nadoknada (iznos u visini tri mjesečne zarade) i pomoć pri obnavljanju sredstava za život. i U slučaju da dođe do zatvaranja poslovnog subjekta, usled čega će zaposleni u tom privrednom subjektu izgubiti mjesto stanovanja, potrebno je obezbijediti prelaznu nadoknadu (u iznosu od 3 mjesečne zarade) i pomoć pri obnavljanju sredstava za život, kao i namjenski definisanu pomoć po pitanju fizičkog preseljenja, a sve uz pružanje privremene i prelazne pomoći.

6. Konsultacije, objavljivanje informacija i upravljanje žalbenim mehanizmom

6.1 Konsultacije i objavljivanje informacija

U skladu sa zahtjevima propisanim u UR 5, potrebno je sprovoditi aktivnosti kako bi se osiguralo učešće lica koja su pod uticajem Projekta u informisanom procesu donošenja odluka, i to od najranije faze procesa preseljenja pa sve do kraja faze monitoringa i revizije. Očekuje se da se licima koja su pod uticajem projekta omogući učešće u utvrđivanju podobnosti, prava, kreiranja načina za preseljenje i sredstva za život i donošenja odluka, kao i u procesu pregovora.

6.1.1 Realizovane aktivnosti po pitanju angažovanja zainteresovanih strana

Proces izrade projektnog rješenja i objavljivanja informacija je započeo predstavljanjem projekta 2016. godine. Detaljan pregled dosadašnjih aktivnosti uključen je u okviru SEP i sumiran u tabeli u nastavku. Komunikacija po pitanju eksproprijacije sa licima koja su pod uticajem projekta je započeta počev od dana objave da je projekat od javnog interesa.

Tabela 12: Dosadašnje aktivnosti po pitanju angažovanja zainteresovanih strana

Faza	Realizovane aktivnosti
Projektovanje	<p>UZS sprovodi kontinuiranu komunikaciju i angažovanje svih zainteresovanih strana u projektnom području od 2016. godine. U periodu od 2016. do 2019. godine, tj. tokom faze projektovanja i revizije, ukupno je realizovano 48 sastanaka i drugih zvaničnih oblika komunikacije sa predstavnicima opština, javnih komunalnih preduzeća, lokalnih zajednica i privrednih subjekata. Proces angažovanja zainteresovanih strana traje od dostavljanja planske dokumentacije za izradu idejnog projekta, koja je dostavljena Opštini Budva 2016. godine. Po završetku faze izrade idejnog projekta, UZS je tokom 2016. godine predstavila predloženu trasu puta svim opštinama u projektnoj oblasti. Početna faza angažovanja zainteresovanih strana obuhvatila je sastanak sa predstavnicima sve tri opštine na čijoj teritoriji se nalazi predmetni put, tj. Opštine Budvu, Kotor i Tivat. Pored toga, predstavnici mjesne zajednice Lastva Grbaljska zvanično su obaviješteni o fazi izrade idejnog projekta tokom 2016. godine. Idejni projekat je 2017. godine dostavljen nadležnim opštinama radi odobrenja planirane trase puta.</p> <p>Tokom 2017. godine, angažovanje zainteresovanih strana uključivalo je niz sastanaka i komunikacije sa predstavnicima opština i lokalnih zajednica pod uticajem projekta, pri čemu su predstavnici lokalnih zajednica izrazili svoje zahtjeve u vezi sa idejnim projektom i izgledom puta. Zahtjevi koje su definisale lokalne zajednice tokom ove faze dostavljeni su predstavnicima opština, u cilju obezbjeđivanja usaglašenog razvoja i ažuriranja idejnog projekta, predstavnici lokalnih zajednica su potpisali peticiju 2018. godine kojom su izrazili neslaganje sa izgradnjom magistralnog puta Tivat-Jaz i zatražili određene izmjene idejnog projekta, tako da bi sami projekat omogućio da imaju bolje i efikasnije uslove za svoje svakodnevne aktivnosti. Peticija je nakon toga dostavljena EBRD, a neki od zahtjeva koji su definisani u peticiji su odnosili na smanjenje širine saobraćajnih traka, smanjenje širine ostrva i izgradnju dodatnih kružnih tokova. Pored toga, UZS je dobila žalbe i zahtjeve za izmjene od predstavnika privrednih subjekata iz Lastve Grbaljske, koji su se suprotstavili zahtjevima koji su definisani u peticiji i koji su potpisani od strane predstavnika lokalnih zajednica. Vlasnici preduzeća su dostavili zahtjeve tokom 2018. godine, pri čemu se jedan privrednik usprotivio izgradnji kružnog toka na jednoj od raskrsnica na kojoj su lokalne zajednice peticijom već tražile dodatni kružni tok. UZS je dostavila zvanične odgovore na peticiju i sve zahtjeve lokalnih zajednica i poslovnih subjekata tokom faze izrade Glavnog projekta.</p>

Faza	Realizovane aktivnosti
	<p>Dodatno angažovanje zainteresovanih strana koje je UZS kontinuirano sprovodila tokom faze projektovanja obuhvatalo je službenu komunikaciju i sastanke sa predstavnicima javnih komunalnih preduzeća. Ovi sastanci su održani zbog usaglašavanja projektnog rješenja sa svim aktivnostima i projektima koje bi komunalna preduzeća realizovala u narednom periodu, kao i u fazi rekonstrukcije i modernizacije dionice puta Tivat-Jaz, tj. bilo koji projekti koji se odnose na vodosnabdijevanje, snabdijevanje električnom energijom, itd. Kao rezultat ovih sastanaka, UZS je dobila informacije o postojećim lokacijama i kapacitetima javnih komunalnih preduzeća, kao što su trenutni kapaciteti i lokacije trafostanica u PAA. S obzirom na činjenicu da će ovaj projekat biti sproveden uporedo sa projektom izgradnje i rekonstrukcije regionalnog vodovoda, UZS je uspostavila stalnu komunikaciju i proces angažovanja sa predstavnicima Regionalnog vodovoda tokom faze projektovanja.</p> <p>UZS se kao nosilac projekta sastala sa zainteresovanim stranama iz lokalnih zajednica kako bi od njih dobila povratne informacije, sugestije i potencijalna pitanja koja su uvrštena prilikom finalizacije projekta. Angažovanje zainteresovanih strana nije bilježeno na sistematičan način u toku ove faze, metodi komunikacije bili su različiti (uključujući telefonske pozive), a UZS je nastavila da sastanke sa zainteresovanim stranama kako bi razmatrali njihova pitanja i razloge za zabrinutost. Dodatne informacije su predstavljene u SEP, Prilog 2, koje su dostavljene od strane UZS.</p>
<p>Elaborat procjene uticaja na životnu sredinu (EIA)</p>	<p>Proces izrade Elaborata procjene uticaja na životnu sredinu, u skladu sa crnogorskim zakonima, je započeo 2019. godine. Proces angažovanja zainteresovanih strana tokom ove faze je obuhvatio četiri (4) javne konsultacije u Radanovićima, Budvi, Kotoru i Tivtu, koje su realizovane u decembru 2019. godine, a na kojima je predstavljen nacrt Elaborata procjene uticaja na životnu sredinu. Takođe, postavljena su četiri (4) javna obavještenja (na Internet stranici NEPA i u domaćoj štampi) koja su se odnosila na proces izrade EIA, i to konkretno na sledeće faze: 1) zahtjev za izradu EIA; 2) odluka o izradi EIA; 3) obavještenje o završetku EIA; 4) obavještenje o održavanju javnih konsultacija za potrebe predavljanja EIA.</p>
<p>ESIA (definisanje obima studije)</p>	<p>ESIA tim je sproveo obilazak PAA u periodu od 2. do 6. decembra 2019. godine, pri čemu su organizovani sastanci sa predstavnicima Opštine Tivat i Opštine Kotor, kao i sa predstavnicima mjesnih zajednica Radanovići i Lastva Grbaljska. Ove aktivnosti su realizovane sa ciljem informisanja zainteresovanih strana o dva paralelna procesa procjene uticaja, odnosno EIA i ESIA procesu. Takođe je kontaktirana i Opština Budva sa zahtjevom za održavanje sastanka.</p>
<p>ESIA</p>	<p>Imajući u vidu da su EIA i ESIA proces sprovedeni skoro istovremeno, a kako bi se spriječila konfuzija ili preopterećenost zainteresovanih strana, dio javnih konsultativnih sastanaka čija realizacija je inicijalno planirana za period izrade ESIA studije je odgođen do faze objavljivanja nacrta ESIA.</p> <p>Tokom izrade ESIA, realizovano je 13 sastanaka sa glavnim zainteresovanim stranama, pri čemu su ovi sastanci takođe imali za cilj i dalje angažovanje zainteresovanih strana. Takođe, realizovana je i jedna fokus grupa sa djecom iz škole u Radanovićima, jedan sastanak sa predstavnicima Mjesne zajednice Radanovići, kao i individualni intervjui sa 98 domaćinstava i 72 privredna subjekta u PAA. Prije same realizacije istraživanja, postavljena su obavještenja na više lokacija u PAA kako bi se lokalno stanovništvo informisalo o samom projektu i ESIA procesu, dok su svi privredni subjekti koji posluju u projektnoj oblasti informisani putem e-mejla. Svim ispitanicima koji su učestvovali u istraživanju je podijeljen liflet sa detaljnim pregledom procesa i svrhe izrade studije, što je urađeno kako bi se osigurala njihova potpuna informisanost. Obavještenja o realizaciji istraživanja, flajeri i fotografije lokacija na kojima su postavljena obavještenja se nalaze u prilogima (priložene su verzije na crnogorskom i na engleskom jeziku).</p>

6.1.2 Planirane aktivnosti po pitanju angažovanja zainteresovanih strana

Nakon zvaničnog objavljivanja javnog interesa za Projekat, i obavještenja o krajnjem roku za ispunjavanje uslova za nadoknadu za PAP, biće potrebno posledično sprovesti sve aktivnosti vezane za eksproprijaciju i komunikaciju. Aktivnosti koje će biti realizovane su sledeće:

- Biće sproveden popis imovine i cenzus u cilju identifikovanja vlasnika i korisnika, imovine i zemljišta koje nije upisano u katastar, a samim tim nije obuhvaćeno elaboratom eksproprijacije;
- Vrednovanje od strane sudskog vještaka/tijela za bilo koji posjed čija vrijednost nije definisana u elaboratu eksproprijacije;
- UZN će obavijestiti PAP o predloženom iznosu nadoknade, a na osnovu popisa cjelokupne imovine koja će biti predmet eksproprijacije. Iznos nadoknade će obuhvatati i imovinu koja je u neformalnom vlasništvu, kao i transakcione troškove (ukoliko ih bude);
- Domaćinstva će potom dobiti pozive da prisustvuju sastancima na kojima će biti diskutovano o predloženim iznosima nadoknade;
- Nakon sastanaka, vlasnici nekretnina će imati priliku da prihvate predloženi iznos nadoknade ili da zatraže ponovno razmatranje predloženog iznosa nadoknade;
- Ukoliko vlasnici nekretnina zatraže ponovno razmatranje predloženog iznosa nadoknade, biće urađen novi proračun iznosa nadoknade;
- Ukoliko se vlasnici nekretnina ne odazovu na prvi poziv za sastanak, biće im upućen još jedan poziv za sastanak;
- Nakon donošenja konačne odluke o iznosu nadoknade, vlasnici imaju 8 dana da dostave zvanične žalbe na definisani iznos nadoknade;
- Takođe, dostupna i mogućnost pokretanja sudskog postupka. Međutim, nakon isteka roka od 8 dana nakon donošenja konačne odluke o iznosu nadoknade, odluka o eksproprijaciji postaje konačna, čak i u slučaju da se vlasnici izjasne da ne prihvataju predloženi iznos nadoknade.

Pored aktivnosti koje se sprovode u skladu sa nacionalnim procesom eksproprijacije, UZS će takođe nastaviti da redovno informiše i sprovodi proces konsultacija sa PAP, pri čemu će se konsultovati sa domaćinstvima i privrednim subjektima o dodatnim mjerama nadoknade i podrške, a koje ne predstavljaju dio procesa koji sprovodi UZN, najviše u cilju ispunjavanja zahtjeva EBRD UR5, koji nisu definisani nacionalnim zakonodavnim okvirom. UZS će voditi evidenciju o svim sastancima i konsultacijama, pri čemu će evidencija sadržati informacije o datumu održanih sastanaka/konsultacija, listu učesnika i kratak pregled predmetnih diskusija. Takođe, UZS će organizovati javne sastanke sa PAP, na kojima će biti predstavljeni sledeći aspekti:

- Glavni projekat;
- Zakonski okvir procesa eksproprijacije;
- Principi i zahtjevi definisani u okviru EBRD UR5;
- Žalbeni mehanizam;
- Metodologija procjene vrijednosti imovine;
- Dodatna prava definisana po osnovu UR5;
- Ostala projektna dokumentacija.

6.1.3 Objavljivanje dokumentacije

Objavljivanje dokumentacije omogućava zainteresovanim PAP da bolje razumiju postupak preseljenja. Takođe je važno da se lokalnim samoupravama, nevladinim organizacijama omogući da nadgledaju i pruže podršku u procesu preseljenja. Kada bude završen, LARP će biti dostupan na zvaničnoj Internet stranici UZS (http://www.uzs.gov.me/projekat-ebrd/Tivat_Jaz), kao i na Internet stranici EBRD (<https://www.ebrd.com/esia.html>), pri čemu će dokumentacija biti objavljena na crnogorskom i engleskom jeziku. Pored toga, štampani primjerci LARP će biti dostupni na sledećim lokacijama:

- Prostorije UZS u Podgorici [IV Proleterske 19, 81000 Podgorica]
- Opština Budva [Trg Sunca 3, 85310, Budva]
- Opština Kotor [Stari grad 317, 85330, Kotor]
- Opština Tivat [Trg Magnolija 85 320 Tivat]

Plan angažovanja zainteresovanih strana (SEP) će takođe biti dostupan na internet stranicama UZS i EBRD, kao i na gorenavedenim lokacijama. U ovom planu su opisane aktivnosti koje se odnose na angažovanje svih vlasnika i korisnika nekretnina na koje će eksproprijacija imati uticaja (uključujući i lica koja imaju, kao i lica koja nemaju zakonska prava na posjede na kojima žive ili čiji su korisnici).

Ograničenja po pitanju angažovanja zainteresovanih strana usled pandemije COVID-19

Ograničenja povezana sa pandemijom COVID-19 u Crnoj Gori, uključujući mjere socijalnog distanciranja, mogu u kratkom rok isključiti neka od uobičajenih uključivanja zainteresovanih strana u diskusije i konsultacije, što može uticati na isključene nekih od zainteresovanih strana kao što su ranjive grupe i/ili lica bez interneta i mobilnih telefona. UZS preduzima mjere zaštite u vezi sa COVID-19, a kako se pandemija svakodnevno razvija, UZS će zatražiti savjete od lokalnih i međunarodnih vlasti, a sve u okviru aktivnosti koje se odnose na angažovanje zainteresovanih strana i konsultacije koje je potrebno sprovesti u skladu sa pravilima i zahtjevima definisanim crnogorskim zakonodavnim okvirom i EBRD standardima. Odgovarajuća poglavlja u SEP (naime poglavlje 5.5) predstavljaju alternativne mjere angažovanja zainteresovanih strana koje su uzete u obzir zbog pandemije COVID-19.

6.2 Žalbeni mehanizam

Kao što je definisano u SEP, UZS je obavezna da obavještava, upravlja i vodi evidenciju o svim potencijalnim komentarima i žalbama koje se odnose na Projekat i eksproprijaciju. Fizička i pravna lica mogu dostaviti svoje komentare, žalbe i zahtjeve putem pošte, telefona ili elektronskom poštom, i to na način što će kontaktirati kontakt osobu u UZS i/ili ovlašćenog izvođača radova. Kontakt osoba u UZS je odgovorna za evidentiranje/prikupljanje svih žalbi po pitanju predmetnog Projekta.

Komisija za postupanje po žalbama, koja se sastoji od pravnog i tehničkog eksperta UZS, predstavnika lokalnih zajednica i relevantnog predstavnika UZN, je zadužena za postupanje po žalbama. Rok za evidentiranje i zavođenje žalbi je 7 dana, pri čemu je UZS obavezna da odgovori na žalbe u roku od 30 dana. Međutim, u slučaju kada lica koja su pod uticajem projekta podnesu žalbu izvođaču radova, dalja komunikacija prelazi u nadležnost predstavnika izvođača radova čiji rad prati kontakt osoba UZS.

U slučaju da je potrebno više vremena za postupanje po određenim žalbama, UZS je obavezna da obavijesti lice koje je dostavilo žalbu o očekivanom vremenskom okviru za postupanje po žalbi, i to u okviru prethodno definisanog roka od 30 dana za dostavljanje odgovora na žalbe.

Kontakt podaci osobe zadužene za žalbeni mehanizam su:

Kontakt osoba: Nikola Arnaut
Uprava za saobraćaj Crne Gore
 IV Proleterske 19
 81000 Podgorica
 Crna Gora
 Tel: +382 20 655 095, 655 364
 E-mail: upravazasaobracaj@uzs.gov.me
 Web site: www.uzs.gov.me

7. Monitoring, evaluacija i izvještavanje

7.1 Monitoring

UZS je nadležna za monitoring LARP, čime će biti obuhvaćen monitoring realizacije (pravovremenost) ulaznih i izlaznih elemenata, kao i periodično ocjenjivanje izlaznih indikatora (u poređenju sa podacima o početnom stanju koji su dobijeni putem SES). Predlaže se praćenje sledećih indikatora:

Tabela 13: Ulazni i izlazni indikatori i indikatori ishoda koji će biti predmet monitoringa

INDIKATOR	IZVOR INFORMACIJA	UČESTALOST
Ulazni indikatori		
% domaćinstava koja su pod uticajem projekta, a koja su obuhvaćena popisom imovine i studijom procjene uticaja izazvanih raseljavanjem % privrednih subjekata koja su pod uticajem projekta, a koja su obuhvaćena popisom imovine i studijom procjene uticaja izazvanih raseljavanjem	Tim istraživača konsultanta	Mjesečno tokom faze popisa imovine
Broj i svrha sastanaka i konsultacija realizovanih u okviru angažovanja zainteresovanih strana. Lista učesnika i postignuti dogovori.	Zapisnici sa sastanaka i baza podataka o sastancima	Mjesečno
Broj osoba/domaćinstava i privrednih subjekata koji su pod uticajem projekta, po kategorijama (formalni ili neformalni, vlasnici ili korisnici, osjetljive grupe – uključujući razlike u polnoj strukturi i etničkoj pripadnosti, zaposleni) i vrste uticaja (fizičko preseljenje, privremeno ili trajno izmještanje poslovnih aktivnosti, drugo)	Baza podataka o preseljenju i evidencija žalbi u okviru UZS	Mjesečno
Broj i vrsta posjeda koji će biti predmet eksproprijacije (zemljište, kuće, nestambeni objekti, usjevi, drveće, itd.)	Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Ukupni troškovi nadoknade, preseljenja i obnavljanja sredstava za život	Finansijska evidencija UZS	Mjesečno
Broj lica koja se bave pitanjima raseljavanja i nadoknade, uz prikaz zastupljenosti kadrova u odnosu na interne i eksterne kadrove	Pravna služba UZS (službenik zadužen za ljudske resurse)	Mjesečno

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

INDIKATOR	IZVOR INFORMACIJA	UČESTALOST
Vraćanje zemljišta u prvobitno stanje - broj parcela koje su završene	Izveštaji izvođača radova i evidencija žalbi	Mjesečno
Vrijeme realizacije aktivnosti u odnosu na raspored implementacije definisan u LARF	Poređenje statusa implementacije aktivnosti u odnosu na raspored definisan u LARF	Mjesečno
Izlazni indikatori		
Broj potpisanih ugovora o eksproprijaciji, odnosno kompenzaciji Broj odbijenih procjena vrijednosti Broj sastanaka na temu eksproprijacije kojima su prisustvovali vlasnici. Broj vlasnika koji se nisu pojavili i broj domaćinstava i privrednih subjekata koji zahtijevaju izmjene predloženog iznosa nadoknade. Broj i % isplaćenih nadoknada	Baza podataka o preseljenju UZS i evidencija finansijska evidencija UZS Baza podataka o preseljenju UZS Baza podataka o preseljenju UZS Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Broj dodatnih mjera nadoknade i dogovora o pružanju podrške, onih koji su dokumentovani i dostavljeni PAP, završeni i isplaćeni/implementirani	Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Broj domaćinstava koja zahtijevaju, odnosno koja imaju pravo na eksproprijaciju preostalog dijela zemljišta (cijele parcele)	Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Broj i vrsta posjeda za koje će biti isplaćena nadoknada u punoj vrijednosti	Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Broj i vrsta pružene privremene pomoći	Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Broj i vrsta pružene prelazne pomoći	Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Fizičko preseljenje – broj preseljenih lica/domaćinstava	Baza podataka o preseljenju UZS	Kvartalno
Mjere obnavljanja sredstava za život – vrsta sprovedenih mjera, faza procesa implementacije, broj korisnika	Baza podataka o preseljenju UZS	Kvartalno
Broj slučajeva u kojima je pružena dodatna pomoć grupama koje su pod posebnim uticajem projekta, domaćinstvima i privrednim subjektima, prikazano u odnosu na vrstu pružene podrške	Baza podataka o preseljenju UZS	Mjesečno
Indikatori ishoda		
Broj i vrsta žalbi koje su dostavljene, riješene i žalbi koje tek treba riješiti, odnosno koje nijesu riješene, kao i evidencija trendova	Evidencija žalbi	Mjesečno
Prosječno vrijeme potrebno za isplatu nadoknade u okviru procesa eksproprijacije koji sprovodi UZN, kao i vrijeme potrebno za dodatne isplate realizovane od strane UZS/drugih nadležnih organa	Evidencija o vremenu proteklom od potpisivanja dogovora o nadoknadi do isplate po toj osnovi	Kvartalno
Potvrda da iznos nadoknade odgovara troškovima zamjene	Provjeriti da li su korisnici nadoknada mogli da iskoriste isplaćenu novčanu nadoknadu za kupovinu slične nekretnine	Prije isplate, godišnje
Način korišćenja novčane nadoknade	Provjeriti na koji način su korisnici novčanih nadoknada potrošili/uložili novac	Godišnje
Fizičko preseljenje – zadovoljstvo novim objektima/posjedima Poređenje sa podacima prikupljenim u okviru SES i popisa imovine/studije procjene uticaja nastalih usled preseljenja	Provjeriti da li su lica/domaćinstva koja su fizički preseljena zadovoljna svojim smještajem, lokacijom, itd. Baza podataka o preseljenju UZS	Godišnje

INDIKATOR	IZVOR INFORMACIJA	UČESTALOST
Prihodi/izvori sredstava za život: Promjene u iznosu prihoda (na istom nivou, povećanje, smanjenje) Ponovno ulaganje u aktivnosti za sticanje sredstava za život (kupovina zemljišta, oprema, obuke, itd.) Poseban fokus na grupe koje su pod posebnim uticajima projekta	Individualni sastanci sa licima/domaćinstvima koja su pod uticajem ekonomskog preseljenja Baza podataka o preseljenju UZS Baza podataka o preseljenju UZS Baza podataka o preseljenju UZS	Godišnje

Gorenavedeni indikatori su definisani na način da su generalno usaglašeni sa zahtjevima definisanim u UR5, dok će neki od navedenih indikatora morati da budu redefinisani od opštih ka specifičnim mjerljivim indikatorima, kako bi bili dio LARP. Jedan od ciljeva u odnosu na indikatore je uspostavljanje prihvatljive učestalosti monitoringa, pri čemu se monitoring odnosi na aktivnosti koje se sprovode u okviru procesa eksproprijacije koji realizuje UZN, kao i na dodatne aktivnosti koje se sprovode u skladu sa standardima EBRD. Činjenica da će se neki od indikatora pratiti na godišnjem nivou podrazumijeva da se očekuje sprovođenje istraživanja za procjenu ishoda preseljenja, na godišnjem nivou. Ova aktivnost se ne odnosi na eksternu završnu reviziju, čija realizacija je planirana 24 mjeseca nakon početka procesa raseljenja.

7.1.1 Preporuke za LARP

Kako bi se osigurala usaglašenost LARP sa zahtjevima definisanim u UR5, potrebno je sprovesti dalje aktivnosti kako bi se identifikovali nedostaci u postojećim indikatorima koji su predmet monitoringa, što će biti postignuto efikasnim monitoringom procesa preseljenja, kao i učestalost praćenja i kontrole praćenja. Učestalost praćenja mora biti usaglašena sa brzinom sprovođenja procesa preseljenja, a sve kako bi se osigurala identifikacija problema koji se javljaju tokom procesa prije završetka procesa preseljenja.

7.2 Izvještavanje

7.2.1 Trenutni proces izvještavanja

UZS je odgovorna za održavanje i redovno ažuriranje baze podataka o fizičkim i pravnim licima čije će zemljište i objekti biti predmet eksproprijacije, odnosno pod uticajem projektnih aktivnosti. Štaviše, UZS je odgovorna za implementaciju procesa kompenzacije, preseljenja i mjera za obnavljanje sredstava za život. UZS će čuvati u tajnosti sve informacije o licima/preduzećima i visini dobijene kompenzacije. Na osnovu indikatora navedenih u tabeli iznad, UZS će pripremati kvartalne izvještaje o napretku, u kojima će biti predstavljen proces implementacije LARP, dok će se izvještaji dostavljati EBRD. U navedenim izvještajima će biti objedinjene informacije koje se odnose na nadoknade i mjere raseljavanja/obnavljanje izvora prihoda, konsultacije, pregovore i rezultate tih pregovora, pomoć pruženu osjetljivim grupama i upravljanje žalbenim mehanizmom. Dodatno, UZS će, uz moguću podršku konsultanata, biti odgovorna za dokumentovanje svih konsultacija i sastanaka koji će biti organizovani, a koji će biti uključeni u izvještaje o napretku, uz dodatne informacije (tj. lista učesnika, fotografije). UZS će dostaviti finalni izveštaj EBRD po završetku procesa eksproprijacije i sprovođenja svih prethodno definisanih mjera ublažavanja uticaja.

7.3 Završna revizija

Završna revizija će biti realizovana kada se implementiraju sve mjere definisane u LARP za ovu tranšu projekta Rekonstrukcije i modernizacije magistralnih puteva u Crnoj Gori. Revizija će se takođe sprovesti nakon što prođe dovoljno vremena za jasno definisanje ishoda koji se odnose na preseljenje i sredstva za život. Očekuje se da će završna revizija biti sprovedena (okvirno) najmanje 24 mjeseca

nakon završetka fizičkog preseljenja svih domaćinstava i/ili poslovnih subjekata. Reviziju će vršiti nezavisni eksperti za preseljenje, kako je usaglašeno sa EBRD. Revizijom će biti utvrđeno da li su mjere za obnavljanje životnog standarda i sredstava za život subjekata pod uticajem projekta dobro osmišljene, pravilno implementirane i učinkovite u postizanju potrebnih ishoda. U slučaju da se tokom revizije identifikuju značajni nedostaci ili neusklađenosti sa UR5, revizori će preporučiti sprovođenje korektivnih aktivnosti, uključujući korekciju rasporeda implementacije i budžeta. Revizija će obuhvatiti pregled cjelokupne prateće dokumentacije, stope i iznose naknada, evidencije o konsultacijama i objavljivanju informacija, evidencije žalbi, rezultate internog monitoringa i izvještaje o eksternom monitoringu/evaluaciji. Revizori će takođe sprovoditi evaluaciona istraživanja i konsultacije sa odabranom grupom lica koja su pod uticajem Projekta i drugih zainteresovanih strana.

8. Odgovornosti po pitanju implementacije aktivnosti i troškovi

8.1 Odgovornosti po pitanju implementacije aktivnosti

Dok je UZS odgovorna za implementaciju projekta posredstvom svoje jedinice za implementaciju projekta (PIU), procesi koji se odnose na eksproprijaciju zemljišta su takođe i u nadležnosti drugih institucija koje su predstavljene u tabeli u nastavku.

Tabela 14: Odgovornosti po pitanju implementacije

INSTITUCIJA/ORGANIZACIJA	ULOGE I ODGOVORNOSTI
Jedinica za implementaciju projekta UZS	Generalna odgovornost za izradu i sprovođenje LARF i LARP Korisnik eksproprijacije
Vlada Crne Gore	Donošenje odluke o utvrđivanju javnog interesa
Ministarstvo finansija	Obezbeđivanje finansijskih sredstava za eksproprijaciju. Nadležno za pitanja koja se odnose na vlasništvo nad zemljištem i naknade u okviru procesa eksproprijacije zemljišta na način da ukoliko vlasnici eksproprijirane imovine nisu zadovoljni rješenjem o eksproprijaciji ili definisanom naknadom, isti mogu uložiti žalbu Ministarstvu finansija. Ukoliko žalilac nije zadovoljan odlukom po žalbi, isti ima pravo da pokrene sudski postupak kod nadležnih sudova u Crnoj Gori.
Uprava za nekretnine (UZN)	Formiranje Komisije za procjenu vrijednosti nepokretnosti koja je zadužena za procjenu zemljišta i ostale imovine koja će biti predmet eksproprijacije. Posredstvom svojih područnih jedinica uspostavljenih u opštinama, UZN djeluje kao javna institucija koja olakšava proces eksproprijacije u opštini Budva, Kotor i Tivat.
Opštine na čijim teritorijama će biti realizovan Projekat (Budva, Kotor, Tivat)	Opštine će saradivati sa PIU UZS po pitanju različitih aktivnosti koje se odnose na identifikaciju vlasnika/korisnika zemljišta koji su pod uticajem Projekta, organizaciju sastanaka sa licima koja su pod uticajem Projekta (javne rasprave, početak procesa eksproprijacije, izgradnja, upravljanje saobraćajem, žalbe).
Projektant	Organizovanje sastanaka sa lokalnim zajednicama u vezi sa pitanjima koja se odnose na Glavni projekat, a u saradnji sa opštinama. Revizija projektnog rješenja kako bi se osiguralo da se fizičko i ekonomsko raseljavanje ili izbjeglo ili svelo na najmanju moguću mjeru
Izvođač građevinskih radova	Informisanje vlasnika i korisnika zemlje u oblasti u kojoj će se izvoditi radovi o planu i planiranom početku građevinskih radova. Implementacija svih neophodnih mjera zaštite gradilišta, umanjivanja negativnih uticaja usled izgradnje, kao za omogućavanje nesmetanog pristupa imanjima duž trase puta koji se gradi/rekonstruiše, kao i vraćanje zemljišta u prvobitno stanje po završetku radova, gdje je to potrebno.

INSTITUCIJA/ORGANIZACIJA	ULOGI I ODGOVORNOSTI
Konsultanti na projektu	Sprovođenje cenzusa, popisa imovine, dodatnih aktivnosti po pitanju prikupljanja podataka, kao i sprovođenje dodatnih konsultacija, monitoringa i izvještavanje, odnosno izrada LARP.
Nezavisni konsultant	Nezavisni eksterni konsultant će biti angažovan za potrebe sprovođenja završne revizije za proces preseljenja.
Pružaoци usluga (na primjer, opštinski centar za socijalni rad, biro za zapošljavanje, organizacije koje sprovode obuke, itd.)	Pružanje pomoći pri preseljenju i/ili obnavljanju sredstava za život, u saradnji sa jedinicom za implementaciju projekta UZS.

8.2 Implementacija aktivnosti

Izrada usaglašenog LARP će zahtijevati kombinaciju aktivnosti koje su posebno usmjerene na dopunjavanje nedostataka u postojećim dokumentima, planovima i aktivnostima koje su osmišljene u cilju implementacije LARP, odnosno u cilju monitoringa i kontrole njegove implementacije. Stoga, aktivnosti će biti implementirane u okviru dva zasebna procesa: proces eksproprijacije koji sprovodi UZN, u skladu sa crnogorskim zakonima, pri čemu će ovaj proces biti sproveden uporedo sa procesom koji je usaglašen sa standardima EBRD, čime će se osigurati realizacija svih dodatnih aktivnosti koje su potrebne kako bi se dopunili svi nedostaci u odnosu na EBRD standarde. Navedeni procesi će biti sprovedeni u najvećoj mogućoj koordinaciji kako bi se izbjegli dodatni uticaji izazvani raseljavanjem do kojih može doći nakon isplate nadoknada i pružanja podrške koja je neophodna za ublažavanje uticaja.

Raspored implementacije koji je predstavljen u nastavku (Tabela 15) je indikativan i podrazumijeva zasebne procese koji se odnose na nadoknadu za eksproprijaciju i preseljenje/sredstava za život i dodatne procese pružanja podrške. Postoji mogućnost da će raspored implementacije biti odložen zbog trenutne situacije sa pandemijom COVID-19. Prikazani indikativni raspored aktivnosti koje se odnose na eksproprijaciju i preseljenje obuhvata aktivnosti usmjerene na (i) dopune LARF kako bi se pripremio plan koji će se implementirati (LARP); (ii) implementaciju LARP i (iii) aktivnosti monitoringa. Vremenski okvir za sprovođenje navedenih aktivnosti je u ovom trenutku podložan promjeni i treba biti potvrđen.

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

Tabela 15: Implementacija aktivnosti

br.	Aktivnosti	Nadležni organ	Raspored
Izrada LARP na osnovu LARF			
1	Donošenje odluke o utvrđivanju javnog interesa i objavljivanje krajnjeg roka za sticanje prava na nadoknadu	UZN sa Vladom Crne Gore	3. kvartal 2020. godine
2	Dostavljanje zvaničnih obavještenja o eksproprijaciji	UZN	3. kvartal 2020. godine
3	Sa UZS usaglasiti pristup implementaciji aktivnosti koji će biti u skladu sa zahtjevima definisanim u UR5. Ovim je obuhvaćen pristup angažovanju zainteresovanih strana, žalbeni mehanizam, pristup po pitanju komunikacije i koordinacije aktivnosti koje se odnose na nadoknadu po osnovu eksproprijacije, kao i pristup u definisanju dodatnih mjera podrške i pomoći, odnosno praćenja indikatora.	UZS sa potencijalnu podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
4	Sprovođenje popisa imovine i studije procjene uticaja nastalih usljed preseljenja, i dalje korišćenje prikupljenih podataka u konsultacijama i definisanju preliminarne matrice prava.	Konsultanti	3. kvartal 2020. godine
5	Realizacija sastanaka sa ciljem konsultovanja i informisanja PAP, a sve kako bi se oni informisali o principima koji će biti primijenjeni tokom raseljavanja i kako bi se izgradilo povjerenje, osiguralo puno razumijevanje krajnjeg roka za ispunjavanje uslova, odnosno kako bi se započeli razgovori na temu uticaja i prava na nadoknadu.	Konsultanti	Početak 3. kvartala 2020. godine
6	Definisati raspored konsultacija i objavljivanja informacija, kao i proces putem kog će se osigurati koordinacija između aktivnosti koje se sprovode u okviru procesa UZN i mjera nadoknade i podrške koje su definisane pravilima EBRD, uz definisanje rasporeda prikupljanja podataka i analize.	Konsultanti	Početak 3. kvartala 2020. godine
7	Definisati proces za koordinaciju aktivnosti između UZS/UZN/izvođača radova/drugih nadležnih ministarstava i konsultantskih timova kako bi proces objavljivanja informacija bio cjelishodan, odnosno kako bi se odluke donosile pravovremeno.	UZS i UZS uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
8	Implementacija inicijalnog rasporeda definisanog po osnovu angažovanja zainteresovanih strana i objavljivanja informacija, uključujući ciljanu podršku PAP koji u suprotnom	UZS uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

br.	Aktivnosti	Nadležni organ	Raspored
	<p>ne bi mogli u potpunosti da budu uključeni u proces konsultacija, objavljivanje informacija i preseljenje. Ove aktivnosti treba da obuhvate:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Informisanje o procesu preseljenja; • Konsultacije o uticajima i pravima na nadoknadu. • Konsultacije o žalbenom mehanizmu; • Kontinuirane konsultacije kako bi se zainteresovane strane informisale o popisu koji će biti realizovan za potrebe verifikacije podataka/dodatnom socio-ekonomskom istraživanju i drugim aktivnostima 		
9	Definisanje broja PAP (svi vlasnici i korisnici imanja) i identifikovanje svih osjetljivih domaćinstava ili privrednih subjekata.	UZN uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
10	Priprema popisa zemlje i imovine duž cijele trase puta	UZN uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
11	Priprema predmeta za svako domaćinstvo pod uticajem	UZS i UZN uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
12	Definisanje matrice prava i predlaganje mjera kompenzacije.	UZS uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
13	<p>Sastanci povodom angažovanja zainteresovanih strana sa ciljem diskusije o rezultatima cenzusa i popisa imovine, a sve kako bi se riješili svi potencijalni problemi. Ove aktivnosti treba da obuhvate:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Objavljivanje rezultata popisa imovine; 2. Implementaciju mjera ciljane podrške za grupe koje se suočavaju sa problemima pri učešću u procesu, definisanih tokom angažovanja zainteresovanih strana; 3. Ciljano informisanje za grupe koje su pod posebnim uticajima projekta; 4. Konsultacije i objavljivanje okvira za komenzaciju; 5. Konsultacije i objavljivanje informacija o mjerama nadoknade i podrške. 	UZS uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
14	Finalizacija matrice mjera nadoknade, kompenzacije i mjera podrške	UZS uz podršku konsultanta	3. kvartal 2020. godine
15	Priprema LARP	Konsultanti	Kraj 3. kvartala 2020 godine

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

br.	Aktivnosti	Nadležni organ	Raspored
Implementacija LARP			
1	Objavljivanje LARP	UZS uz podršku konsultanta	4. kvartal 2020 godine
2	Kontinuirane konsultacije i objavljivanje informacija: <ul style="list-style-type: none"> Kontinuirano angažovanje zainteresovanih strana kako bi se informisali o predstojećim aktivnostima i procesima tokom procesa preseljenja Dodatne konsultacije na temu žalbenog mehanizma 	UZS uz podršku konsultanta	4. kvartal 2020 godine
3a	Tekući proces dostavljanja obavještenja o eksproprijaciji i sastanaka u UZN	UZN	4. kvartal 2020 godine – ili ranije, usaglasiti sa pripremom LARP, Aktivnost 14.
3b	Pregovori i (pismeni) sporazumi sa PAP za nadoknadu koja se odnosi na eksproprijaciju zemljišta	UZS uz podršku konsultanta	Uporedo sa procesom koji sprovodi UZN - najranije uporedo sa fazom pripreme LARP, Aktivnost 14.
4a	Isplata nadoknade za eksproprijaciju	UZS	Kao gorenavedeno
4b	Isplata dodatne nadoknade i pružanje dodatnih mjera podrške	UZS u saradnji sa ostalim subjektima	Kao gorenavedeno
5	Implementacija mjera za obnavljanje sredstava za život	UZS u saradnji sa konsultantima i ostalim organizacijama	Kao gorenavedeno
6	Prenos prava vlasništva i upisa imovine	UZN	Kao gorenavedeno
7	Izgradnja	Izvođač radova angažovan od strane UZS	***Ne bi trebalo da počne prije nego što domaćinstvima i privrednim subjektima bude isplaćen pun iznos nadoknade i pružena podrška****
Monitoring LARP			
1	Kontinuirani proces konsultacija i objavljivanja informacija, uključujući konsultacije o monitoringu	UZS uz podršku konsultanta	Najmanje jednom mjesečno, u okviru mjera nadoknade i glavnih aktivnosti po pitanju preseljenja i obnavljanja sredstava za život.
2	Monitoring socio-ekonomskih aspekata	UZS uz podršku konsultanta	Godišnje, počevši od 1. kvartala 2021. godine pa sve do završne revizije.
3	Izveštaji o napretku	UZS uz podršku konsultanta	U roku od 4 nedjelje od završetka socio-ekonomskog istraživanja.
4	Priprema tendera za završnu reviziju i izbor eksternog konsultanta	UZS uz podršku konsultanta	Još uvijek nije definisano. Najranije (procjenjuje se da će ova aktivnost biti realizovana najmanje 2 godine nakon preseljenja).

Tranša 3 ESIA dokumentacija za javni uvid / LARF

br.	Aktivnosti	Nadležni organ	Raspored
5	Konsultacije povodom završne revizije	Menadžer za društvena pitanja u okviru UZS, uz podršku konsultanta	Uporedo sa izborom konsultanta za sprovođenje završne revizije.
6	Završna revizija LARP	Eksterni konsultanti	Počinje 4 sedmice nakon izbora konsultanta.
7	Finalni izvještaj o monitoringu	Eksterni konsultanti	U roku od 8 sedmica nakon završetka terenskog istraživanja.
8	Implementacija svih predloženih korektivnih mjera po pitanju procesa raseljavanja, nakon revizije.	Menadžer za društvena pitanja u okviru UZS	Još uvijek nije definisano.

8.3 Troškovi implementacije aktivnosti

Zbog činjenice da još uvijek nije urađena procjena imovine, nije moguće izračunati ukupni budžet za nadoknade i podršku prilikom preseljenja. U sledećim poglavljima su prikazani okvirni planovi i indikativne informacije, pri čemu će biti moguće koristiti predmetne informacije prilikom definisanja ukupnog budžeta potrebnog za nadoknade za preseljenje i pružanje podrške samo onda kad i provjereni podaci budu dostupni potpuni.

8.3.1 Novčana nadoknada za zemljište i objekte

Cijene definisane na osnovu procjene vrijednosti imovine će biti predstavljene kada procjena bude završena. Predmetni troškovi će obuhvatiti:

1. Troškove za zamjenu cjelokupne imovine, u skladu sa zahtjevima EBRD;
2. Nadoknade za neformalnu imovinu i realizovane mjere unaprijeđenja, u skladu sa garancijom koju je dala UZS po navedenom pitanju;
3. Transakcione troškove, u skladu sa garancijom koju je dala UZS po navedenom pitanju.

Vrlo je vjerovatno da će troškovi eksproprijacije koji su navedeni u elaboratima eksproprijacije biti manji od stvarnih troškova nadoknade, i to zbog činjenice da domaćinstva imaju pravo da zatraže eksproprijaciju veće površine zemljišta kako bi izbjegli nastajanje „preostalog dijela zemljišta“ na svojim parcelama. Zahtjevi za promjenu prvobitne procjene mogu dovesti do povećanja troškova.

8.3.2 Dodatni troškovi za pomoć u prelaznom periodu i privremenu nadoknadu i podršku, kao i mjere za obnavljanje sredstava za život

Troškovi nadoknade za imovinu (gorenavedeni) ne obuhvataju troškove prelazne pomoći, privremene podrške ili mjera obnavljanja sredstava za život.

8.3.3 Pomoć u prelaznom periodu:

Pomoć u prelaznom periodu se pruža u vrijeme ili tokom okvirnog perioda sprovođenja procesa eksproprijacije i preseljenja, a sve kako bi se nadomjestili transakcioni troškovi i ostali izdaci po navedenom pitanju. Matrica nadležnosti definiše sledeće vrste pomoći u prelaznom periodu (vidi tabelu 16):

Tabela 16: Pomoć u prelaznom periodu – indikativni troškovi

Vrsta podrške	(EUR /jedinica)
Troškovi selidbe	Treba da bude definisano
Pravna pomoć	Treba da bude definisano
Transakcioni troškovi za zemljište	Treba da bude definisano
Troškovi prevoza za potrebe učešća na sastancima	Treba da bude definisano
Pomoć po pitanju pružanja odgovora na dostavljene procjene vrijednosti i dokumentaciju koja se odnosi na predmetne sastanka	Treba da bude definisano
Pomoć po pitanju sudskih procesa, konsultacija i objavljivanja informacija	Treba da bude definisano
Plaćanje trećih lica za potrebe olakšavanja komunikacije sa romskim domaćinstvima	Treba da bude definisano

Usljed trenutnog nedostatka popisa imovine i konsultacija, ostale vrste pomoći će biti definisane u kasnijoj fazi

Još uvijek nije jasno definisan broj domaćinstava kojima je potrebna prelazna pomoć, kao ni vrste potrebne pomoći. Pomenuti aspekti će biti definisani putem dodatnog prikupljanja podataka, konsultacija i objavljivanja informacija, kao i tokom monitoringa.

8.3.4. Privremena pomoć

Privremena pomoć obuhvata niz oblika podrške koje su usmjerene na sprječavanje uticaja koji se odnose na vrijeme koje je potrebno za izgradnju novog stambenog objekta, kao i vrijeme koje je potrebno za ponovno uspostavljanje poslovnih aktivnosti.

Tabela 17: Privremena pomoć – indikativni troškovi

Vrsta podrške	(EUR /jedinica)
Gubitak prihoda privrednog subjekta tokom perioda koji je potreban za zamjenu prateće infrastrukture (najduže u trajanju od mjesec dana)	Treba da bude definisano Troškovi će se obračunati na osnovu gubitaka očekivanih od strane privrednih subjekata (u odnosu na prijavljene prihode)
Nadomještanje gubitka prihoda za one privredne subjekte koji će iziskivati značajniju rekonfiguraciju (najduže u trajanju od tri mjeseca)	Treba da bude definisano Troškovi će se obračunati na osnovu gubitaka očekivanih od strane privrednih subjekata (u odnosu na prijavljene prihode)
Gubitak prihoda zaposlenih tokom perioda koji je potreban za zamjenu prateće infrastrukture	Treba da bude definisano Troškovi će se obračunati na osnovu iznosa prihoda i vremenskog perioda tokom kog je privredni subjekat zatvoren
Nadomještanje gubitka prihoda zaposlenih tokom sprovođenja aktivnosti koje se odnose na značajniju rekonfiguraciju privrednog subjekta (najduže u trajanju od tri mjeseca)	Treba da bude definisano Troškovi će se obračunati na osnovu iznosa prihoda i vremenskog perioda tokom kog je privredni subjekat zatvoren
Plaćanje stanarine licima koja izgube posao i smještaj usled zatvaranja privrednog subjekta u kom su zaposleni/objekta u kom stanuju	Treba da bude definisano

8.3.5 Pomoć pri obnavljanju sredstava za život

Ukoliko je vlasnicima aktivnih preduzeća koji su pod uticajem Projekta, a koji su primili naknadu za gubitak komercijalnih i nestambenih objekata i nadoknade za gubitak prihoda, potrebna pomoć za obnovu ili pokretanje novih aktivnosti za ostvarivanje prihoda, vlasnici takvih preduzeća i njihovi zaposleni će imati pravo na pomoć za obnovu sredstava za život. Pored toga, sva domaćinstva za koja se utvrdi da su izgubila značajan dio svojih izvora prihoda (npr. za domaćinstva koja djelimično zavise od poljoprivrede, domaćinstva koja se bave poljoprivredom u komercijalne svrhe ili mali biznisi čije se poslovne aktivnosti odvijaju u domaćinstvu), imaju pravo na pomoć za obnovu izvora prihoda.

Potreba da se pruži ovaj oblik pomoći, kao i vrsta pomoći koja će biti pružena u tom pogledu, biće procijenjena u fazi realizacije popisa imovine, odnosno cenzusa, kao i putem konsultacija i aktivnosti objavljivanja informacija, pri čemu će detaljni podaci biti predstavljeni u LARP. Kada je u pitanju definisanje i informisanje o ciljanim aktivnostima po pitanju pružanja pomoći pri obnavljanju sredstava za život, UZS će blisko sarađivati sa lokalnim (opštinskim) vlastima, koje su dobro upoznate sa lokalnim preduzećima na koja će projekat imati uticaja, kao i sa konsultantima za društvena pitanja.

Realizacija navedenih aktivnosti će iziskivati učešće PAP, pri čemu će takođe biti uključeni lokalni pružaoci usluga (lokalne agencije za zapošljavanje, organizacije koje vrše obuke, kreditne institucije, itd.). Potencijalne mjere za obnavljanje sredstava za život su prikazane u Tabeli 18, u nastavku:

Tabela 18: Pomoć za uspostavljanje izvora prihoda i potencijalni troškovi

Vrsta podrške	(EUR /jedinica)
Pristup mogućnostima zapošljavanja do kojih je došlo usled realizacije Projekta, uz napomenu da se ova aktivnost odnosi na privremeno obnavljanje sredstava za život	Ne očekuju se troškovi
Pristup lokalno dostupnim mogućnostima zapošljavanja (npr. javni radovi, zapošljavanje u opštinskim preduzećima, itd.);	Ne očekuju se troškovi
Pomoć u pronalaženju i pristupu aktivnostima za stvaranje prihoda / sredstava za život (mogućnosti za povezivanje sa poslovnim subjektima);	Treba da bude definisano Mogući troškovi za usluge konsultanta ili izvođača radova ili plaćanje relevantnim vladinim institucijama
Tehnička pomoć i ulazni parametri za obnovu poljoprivrednih posjeda, uključujući definisanje strateškog pristupa ostvarivanju prihoda tokom perioda koji je potreban za sazrijevanje usjeva	Treba da bude definisano Mogući troškovi za usluge konsultanta ili izvođača radova ili plaćanje relevantnim vladinim institucijama
Pomoć pri pristupu radnom osposobljavanju, razvoju poslovnih vještina, itd.;	Treba da bude definisano Plaćanje relevantnoj državnoj instituciji ili obrazovnoj instituciji
Pomoć pri pristupu finansijskim institucijama koje pružaju usluge kreditiranja	Treba da bude definisano

8.3.6 Dodatni troškovi koji će biti uključeni u LARP

Neophodno je sprovesti dodatna istraživanja kako bi se LARP implementirao na način da bude usaglašen sa standardima i zahtjevima, dok će LARP takođe obuhvatiti i troškove nadoknade za konsultante koji će pružati podršku tokom konsultacija i objavljivanja informacija. Pomenuti troškovi su prikazani u Tabeli 19.

Tabela 19: Dodatni troškovi koji će biti uključeni u budžet u okviru LARP

Vrsta podrške	(EUR /jedinica)
Dodatne konsultacije i objavljivanje informacija	Treba da bude definisano
Popis stanovništva pogođenog raseljavanjem i popis imovine	Treba da bude definisano
Dodatne konsultacije i objavljivanje informacija tokom cjelokupne faze implementacije i monitoringa	Treba da bude definisano
Kontinuirane nadoknade/konsultantske nadoknade za podršku UZS u implementaciji i dokumentovanju usaglašenog procesa preseljenja	Treba da bude definisano
Godišnje studije o preseljenju	Treba da bude definisano
Kontrola izrade tenderske dokumentacije i pregled ponuda	Treba da bude definisano
Eksterna završna revizija	Treba da bude definisano

9. Aneksi

Ovaj dokument sadrži sledeće anekse:

Aneks 1: Informativni materijal o SES

Aneks 2: Istraživanje među domaćinstvima u okviru SES

Aneks 3: Istraživanje među privrednim subjektima u okviru SES